

**ЎЗБЕКИСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҚАРЫ ҲӘМ ОРТА АРНАЎЛЫ
БИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**ЖОҚАРЫ ТӘЛИМ СИСТЕМАСЫ ПЕДАГОГ ҲӘМ БАСШЫ
КАДРЛАРЫН ҚАЙТА ТАЯРЛАЎ ҲӘМ ОЛАРДЫҢ ҚӘНИГЕЛИГИН
ЖЕТИЛИСТИРИЎДИ ШӨЛКЕМЛЕСТИРИЎ
БАС ИЛИМИЙ – МЕТОДИКАЛЫҚ ОРАЙЫ**

**ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКЕТЛИК УНИВЕРСИТЕТИ ЖАНЫНДАҒЫ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРДЫ ҚАЙТА ТАЯРЛАЎ ҲӘМ ОЛАРДЫҢ
ҚӘНИГЕЛИГИН ЖЕТИЛИСТИРИЎ АЙМАҚЛЫҚ ОРАЙЫ**

**«ЖӘМИЙЕТЛИК-ГУМАНИТАР ПӘНЛЕРДЕ СИСТЕМАЛЫҚ
АНАЛИЗ»**

модули бүйича

ОҚЫЎ-МЕТОДИКАЛЫҚ КОМПЛЕКС

НӨКИС – 2020

Дүзиўши: - Бердимуратова Алима Карлыбаевна
Философия илимлери докторы

Пикир бериўши: - Алимбетов Юсупбай
Философия илимлери кандидаты, доцент

МАЗМУНЫ

ИСШИ ОҚЫҰ БАҒДАРЛАМАСЫ

Модульдің мазмуны. Лекция сабақтарының темалары

Семинар сабақтарының сораулары

Қадағалау сораулары

Оқытыу құраллары

Әдебиетлар

Электрон тәилм ресурслары

Өз бетинше жұмыс хәм ассесмент тапсырмалары

Лекция текстлери

Пайдаланатуғын интерактив тәлим методлар

Глоссарий

Тестлер

Кирисиў

Бағдарлама Өзбекстан Республикасы Президентиниң 2015 жыл 12 июндағы “Жоқары билимлендириў мекемелериниң басшы хәм педагог кадрларын қайта таярлаў хәм қәнигелигин жетилистириў системасын және де жетилистириў илажлары ҳаққындағы” ПФ-4732-сан Пәрманындағы үстинликке ийе бағдарлар мазмунынан келип шыққан жағдайда дүзилген болып, ол ҳәзирги заман талаплары тийкарында қайта таярлаў хәм қәнигелигин асырыў процесслериниң мазмунын жетилистириў хәмде жоқары билимлендириў мекемелери педагог кадрларының кәсиплик компетентлигин турақлы асырып барыўды мақсет қылады.

Бағдарлама мазмуны арнаўлы пәнлер негизинде илимий хәм әмелий изертлеўлер, технологиялық раўажланыў хәм оқыў процессин шөлкемлестириўдиң ҳәзирги заман методлары бойынша соңғы жетискенликлер, көнликпе хәм қәнийгеликлерин қәлиплестириўди нәзерде тутады.

Бағдарлама шегарасында берилип атырған темалар билимлендириў тараўы бойынша педагог кадрларды қайта таярлаў хәм қәнигелигин асырыў мазмуны, сыпаты хәм олардың таярлығына қойылатуғын улыўма қәнигелик талаплары хәм оқыў режелери тийкарында қәлиплестирилген болып, бул арқалы жоқары билимлендириў мәкемелери педагог кадрларының тараўға тийисли ҳәзирги заман билимлендириў хәм инновация технологиялары, илимий хызметин турақлы жетилистирилиўи тәмийнленеди.

Қайта таярлаў хәм қәнигелигин асырыў бағдарының өзине тән өзгешеликлери хәмде актуал мәселелеринен келип шыққан жағдайда бағдарламада тыңлаўшылардың арнаўлы пәнлер шегарасындағы билим, көнликпе, қәнигелик хәм де компетенцияларына қойылатуғын талаплар жетилистирилип барыўы мүмкин.

Бул оқыу модулинде тыңлаушының оқыу жүклемеси – 10 саат болып, соннан:

Жәми аудитория оқыу жүклемеси – 6 саат;

Соннан: Теориялық сабақтар – 2 саат;

Әмелий сабақтар – 4 саат;

II. Модуль атамасы: «Социал-гуманитар пәнлерде системалық анализ»

Модульдың мақсети: Тыңлаушыларға социал-гуманитар пәнлерде системалық анализдің теориялық тийкарлары бойынша қолға киргизилген жетискенликлер хәм олардан оқыу процессинде пайдаланыудың нәтийжели методларын таңлау хәм қоллау бойынша билим хәм көнликпелерди қәлиплестириу.

Системалық анализдің өзине тән ойлау, системалық анализ илимлер ара усыл сыпатында, системалық анализдің өзине тән белгилери хаққындағы билимлер системасының хәзирги халаты менен тыңлаушыларды таныстыриу, олардың педагогикалық искерлигинде философиялық пәнлерден сабақ бериу процессинде системалық анализден пайдаланыу технологиясын қәлиплестириу хәм раўажландыриу.

2.1.Күтилетуғын нәтийжелер: Тыңлаушылар усы модулды өзлестириу процесинде төмендеги билим хәм көнликпелерге ийе болады.

Билим	Көнликпелер
Социал-гуманитар пәнлерде системалық анализге тийисли билиулик, эпистемологиялық логикалық, методологиялық	Социал-гуманитар пәнлерде системалық анализге тийисли билиулик, эпистемологиялық логикалық, методологиялық

<p>проблемалардың мазмуны бойынша жаңа билимлерге ийе болады</p>	<p>проблемалардың мазмунын түсінеди хәм оларға анализ бере алады алады.</p>
<p>Социал-гуманитар пәнлерде системалық анализ усылынан пайдаланыўдың артықмашылықлары бойынша мәселелерди анализлеўге илимий тийкарланған билимди алады.</p>	<p>Социал-гуманитар пәнлерде системалық анализ усылынан пайдаланыўдың артықмашылықлары бойынша мәселелерди анализлеўге илимий тийкарланған билимге ийе болады, олардан тийисли жуўмақлар шығарыў мүмкиншилигин жаратады хәм өзлериниң искерлигинде қолланыў имканиятын пайда етеди.</p>
<p>• Социал-гуманитар пәнлерде системалық анализ методын өзлестириў бойынша билимлерин кеңейттиреді. Бул бағдарда оқытыўды илим хәм өндиристиң интеграциясына тийкарланған билимлер менен жаңартады хәм раўажландырады.</p>	<p>• Социал-гуманитар пәнлерде системалық анализ методын өзлестириў бойынша билимлерин теория хәм практиканың бирлиги тийкарында кеңейттириў көнликпесин пайда етеди. • Бул бағдарда оқытыўды илим хәм өндиристиң интеграциясына, илимий қатнасықлардың салыстырмалы анализине тийкарланған билим, уқыплылық хәм тәжрийбениң бирлигин қәлиплестириў хәм раўажландырыў технологиясын пайда етеди.</p>

2.2 Модуль бойынша саатлардың бөлистирилиуі:

№	Темалар	тыңлаушының оқыу жүклемесі, саат					
		Хәммесі	Аудиториядағы оқыу жүклемесі				
			Соннан:				
			Жәмі	Теориялық	Әмелі сабақтар	Тәжірибе алмасы (көшпелі сабақтар)	Өзбетінше жұмыс
1.	Системалық анализ методологиясы, оның қәлиплесіуі хәм раўажланыуі басқышлары	2	2	2			
2.	Жәмийетлик-гуманитар пәнлерде системалық анализ усылынан пайдаланыуі абзаллықлары	2	2		2		
3.	Системалық усыл: көз-қараслардың сыпатламасы	2	2		2		
	Жәми:	6	6	2	4		

2.3. Теориялық хәм әмелі сабақлар темалары:

№	Модул бирликлери атамасы хәм қурамы	Сабақ түри	Саатлар муғдары
1	Тема: Системалық анализ методологиясы, оның қәлиплесіуі хәм раўажланыуі	теориялық	2

	<p>басқышлары</p> <p>1) Системалық анализ өзіне тән ойлау сыпатында</p> <p>2) Системалық анализ илимлер ара усыл сыпатында</p> <p>3) Системалық анализдің өзіне тән белгилери</p> <p>4) Системалық анализдің тийкарғы моделлери хәм усыллары</p>		
2	<p>Тема: Жәмийетлик-гуманитар пәнлерде системалық анализ усылынан пайдаланыў абзаллықлары</p> <p>1) Системалық анализ өзіне тән ойлау сыпатында</p> <p>2) Системалық анализ илимлер ара усыл сыпатында</p> <p>3) Системалық анализдің өзіне тән белгилери</p> <p>4) Системалық анализдің тийкарғы моделлери хәм усыллары</p>	әмелий	2
3	<p>Тема: Системалық усыл ҳаққында көз қарасларға улыўма сыпатлама</p> <p>1. Системалық анализде пәнлер ара байланыс хәм идеялардың өз-ара синтези. Системалық анализ хәм системалық усыл: олардың ара қатнас мәселеси</p> <p>2) Жәмийетлик мәдений концепциялар: олардың салыстырмалы анализи</p> <p>3. Илимий-техникалық раўажланыў. Системалық анализде сан хәм сапаның өз-ара</p>	әмелий	2

	байланысы мәселеси 4. Социал-гуманитар пәнлерди оқытыўда системалық анализден пайдаланыў технологиясы		
	ЖӘМИ		6

2.4. Өзбетинше жұмыс ҳәм ассесмент ушын тапсырмалар

№	Модул бирликлери бойынша өзбетинше жұмыс темалары	Саатлар муғдары
1	Жоқары оқыў орынларының бир пүтин система сыпатында SWOT анализи	1
2	Өзбекстан Республикасында _____ системалық анализи	1
	Жәми:	2

БАҲАЛАЎ КРИТЕРИЯЛАРЫ

№	ОҚЫЎ-ТАПСЫРМА ТҮРЛЕРИ	МАКСИМАЛ БАЛЛ	БАҲАЛАЎ КРИТЕРИЯЛАРЫ		
			"айрықша"	"жақсы"	"орта"
		2,5	2,2-2,5	1,8-2,1	1,4-1,7
1.	Теманы талапқа сәйкес таңлаў, қойыў	0,5	0,4-0,5	0,34-0,44	0,28-0,3
2.	Тапсырманы берилген сораўлар тийкарында орынлаў	1	0,9-1	0,73-0,83	0,56-0,7
3.	Өзбетинше жұмыс тапсырмаларын орынлаў	1	0,9-1	0,73-0,83	0,56-0,7

III. МОДУЛЬ МАЗМУНИ

3.1. Теориялық сабақтар мазмуну:

1 Тема. Системалық анализ методологиясы. Системалық анализдің кәлиплесіуі хәм раўажланыуы басқышлары

Социал-гуманитар пәнлерде системалық анализ методынан пайдаланыуыдың абзаллықлары. Система, структура, элемент, пүтин, бөлек түсиниклериниң бир биринен айырмашылығы, олардың тийкарғы өлшемлери. Системаның түрлери. Системалық анализ пәнлер ара усыл сыпатында. Системалық анализ өзгеше ойлау сыпатында. Системалық анализдің тийкарғы белгилери Системалық анализди әмелге асырыуда қолланылатуғын усыллар. Системалық анализден пайдаланыуы технологиялары.

2 Тема. Системалық усыл ҳаққында көз қарасларға улыўма сыпатлама

Системалық усыл ҳаққында көз қарасларға улыўма сыпатлама Системалық анализде пәнлер ара байланыс хәм идеялардың өз-ара синтези. Системалық анализ хәм системалық усыл: олардың ара қатнас мәселеси Жәмийетлик мәдений концепциялар: олардың салыстырмалы анализи. Формациялық усыл, цивилизациялық усыл х.б. Системалық анализде дыққатқа алыныуы шәрт болған факторлар: объектив факторлар, экономикалық-стәсий факторлар, жағдайға байланыслы факторлар, геосиясий, демографиялық факторлар х.б. Илимий-техникалық раўажланыуы. Системалық анализде сан хәм сапаның өз-ара байланысы мәселеси. Социал-гуманитар пәнлерди оқытыуда системалық анализден пайдаланыуы технологиясы

3.2. Әмелий сабақтар мазмуну

1 - Тема: Жәмийетлик-гуманитар пәнлерде системалық анализ усылынан пайдаланыуы абзаллықлары

- 1) Системалық анализ өзине тән ойлау сыпатында
- 2) Системалық анализ илимлер ара усыл сыпатында
- 3) Системалық анализдің өзине тән белгилери

4) Системалық анализдің тийкарғы моделлери хәм усыллары

2-Тема: Системалық усыл хаққында көз-қарасларға улыўма сыпатлама

1. Системалық анализде пәнлер ара байланыс хәм идеялардың өз-ара синтези.

Системалық анализ хәм системалық усыл: олардың ара қатнас мәселеси

2) Жәмийетлик мәдений концепциялар: олардың салыстырмалы анализи

3. Илимий-техникалық раўажланыў. Системалық анализде сан хәм сапаның өз-ара байланысы мәселеси

4. Социал-гуманитар пәнлерди оқытыўда системалық анализден пайдаланыў технологиясы

IV. Қадағалаў сораўлары

1. Система дегенимиз не?

2. Структура хәм элемент түсиниклериниң ара қатнас мәселеси

3. Система хәм пүтин, элемент хәм бөлек түсиниклериниң паркын көрсетиң.

4. Системаны өлшемлер тийкарында классификациялаң.

5. Социал-гуманитар пәнлерди оқытыўда системалық анализ методының абзаллығы неде?

6. Жәмийет система сыпатында қандай өзгешеликлерге ийе?

7. Жәмийетти изертлеўдиң формациялық хәм цивилизациялық усылларын салыстырмалы түрде анализлең.

8. Системалық анализде сан хәм сапаның байланысына анализ бериң.

9. Системалық анализди иске асырыўда қандай усыллардан пайдаланыўға болады? Мысаллар жәрдемінде түсиндириң.

10. Системалық анализ хәм системалы усылдың ара қатнасы мәселесине түсиндирме бериң.

V. ОҚЫТЫҰ ҚУРАЛЛАРЫ

1. Слайдлар

2. Компьютер

3. Интернет системасы
4. Видеопроектор
5. Кадоскоп
6. Флипчарт
7. Презентация
8. Доска
9. Пор
- 10.Комплекс
- 11.Маркерлер, магнитлер
12. А2, А3, А4 қағазлары.

VI. Эдебиятлар

Басшылыққа алынатуғын эдебиятлар:

1. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: “Маънавият”, 2008.–Б.176.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. –Т.: “Ўзбекистон”, 2011.–Б.440.
3. Каримов И.А. Она юртимиз бахти иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир. –Т.: “Ўзбекистон”, 2015. –Б.302.
4. Мирзиёев Ш.М. “Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз” мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимидаги киришиш тантанали маросимида бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. – Т.: “Ўзбекистон”, 2016. –Б.56.
5. Мирзиёев Ш.М. “Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлиги гарови” мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – Б.48.
6. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – хар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. –Т.: “Ўзбекистон”. – 2017.– Б.102.
7. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. –Б.488.

I. Норматив-ҳуқуқый ҳужжетлер:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2014.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сон Фармони.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 5 июлдаги “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги 5106-сон Фармони.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 4732-сон Фармони.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 февралдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг қоидаларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2752-сонли қарори.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли қарори.
7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли қарори.
8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 20 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 242-сонли қарори.
9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 27 февралдаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш курслари тўғрисидаги низомга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги 103-сонли қарори.

Ш. Арнаўлы эдебиатлар:

1. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. Т.: Молия, 2003 – 192 б.
2. Ракитов А.И. Философские проблемы науки. М., Мысль. 1977, 270 с.
3. Шермухамедова Н.А. Гносеология – билиш фалсафаси. Т., Ношир, 2011.
4. Шермухамедова Н.А. Фан фалсафаси. Т.: Ношир, 2013.
5. Shermuxamedova N. Falsafa va fan metodologiası. Т.: Axborot texnologialari, 2008.
6. Юдин Э. Г. Методология науки. Системность. Деятельность. Серия: Философы России XX века. Изд. 2, стереотип. ЛЕНАНД. 2016. 448с.
7. DUET-Development of Uzbekistan English Teachers – 2-tom. CD va DVD материаллари, Тошкент. 2008.
8. Michael McCarthy English Vocabulary in use. Cambridge University Press, 1999, Presented by British Council.

VI. Электрон талим ресурслари:

1. [www. Lex.uz](http://www.Lex.uz)
2. www. Zionet.uz
3. www.edu.uz.
4. www. Ma`naviyat.uz
5. www.faylasuf.uz
6. www.Bilim.uz
7. www.Fikr.uz
8. www.Uza.uz
9. www.Senat.uz
10. www. Nauka.uz
11. www.Muloqot.uz
12. www. Xabardor.uz

VII. Өз бетінше жұмыс хәм ассесмент тапсырмалары

«Жәмийетлик-гуманитар пәнлерде системалы анализ» модулинен тыңлұшылардың өз бетінше жұмысы

Хәр бир оқытыўшы жоқары оқыў орнын бир пүтин система сыпатында көз алдына келтириўи тийис хәм оның ишки тәреплерин, әсиресе оның барлық компонентлериниң жұмыс ислеўин түсиниўи керек. Ишки жағдай – бул оқыў процесси қатнасыўшыларының хәм олардың функционал өз-ара байланыслары жағдайында оқыў орнының мақсетлерин иске асыратуғын компонентлер жыйнағын береді.

Стратегиялық жобаластырыў барысында орталықты анализлеўдиң усылларынан бири - **SWOT-анализи** деп аталады /қарақалапақ тилинде КХИК/.

Бул жерде «S» - оқыў орнының күшли тәрепи, «W» - оның хәлсиз тәреплери, «O» - бизиң оқыў орнымыз ушын сыртқы орталық жарататуғын қолайлы имканиятлар /мүмкиншиликлер/ хәм оның күтилип атырған өзгерислери, «T» - оқыў орны ушын усы орталық келтирип шығаратуғын кәўиплер, рисклер.

Усындай жағдайда анализдиң мазмуны хәм көлеми ол иске асыратуғын ўазыйпаның көлемине қатты байланыслы болады. Көз алдымызға келтирейик, бул ўазыйпа – яғный жоқары оқыў орынларындағы системалы өзгерислердиң мүминшиликлерин /имканиятларын/ бахалаў – жетерли дәрежеде қыйын хәм абстрактликке ийе.

Тапсырма: Өз оқыў орныңыздың проблемалы /актуаллыққа ийе болған/ жағдайына дыққатты аўдарған халда, оның күшли хәм хәлсиз тәреплерин анықлаң хәм оларды төмендеги келтирилген таблица графаларына жазың. Кейин жоқары оқыў орнының сыртқы орталығының анализиниң барлық усылларының унамлы тәреплеринен пайдаланған халда олардың арасынан жоқары оқыў орнының раўажланыўының унамсыз тәреплерин сапласытырыўға байланыслы имканиятларын таңлаң. Сыртқы орталықтың барлық унамсыз тәреплери үстинен жұмыс алып барың, оқыў

орнының күшли тәреплериниң раўажланыўына тосқынлық қылыўшы қәўиплерди анықлаң.

ЖООның ишки ҳалатының анализи

Имканиятлар	Күшли тәрепи
Қәўиплер	Хәлсиз тәрепи
Сыртқы орталық	Оқыў орны /система/

Тапсырма: анализ мағлыўматларынан пайдаланған ҳалда Сизиң қатнасыңызда реал иске асылыўы мүмкин болған сыртқы ҳәм ишки проблемалар дизимин анықлаң ҳәм оларды еки жоқарыдағы графаға жазың.

Кейин өзиңиз иске асыра алмайтуғын ишки ҳәм сыртқы проблемаларды көрсетиң ҳәм оларды еки төмендеги графаларға жазың.

	Сыртқы	Ишки

**«Жәмийетлик-гуманитар пәнлерде системалы анализ» модулинен
тыңлұшылардың
Ассесмент тапсырмасы**

Өзбекстан Республикасы билимлендириў тараўынан бир системаны ямаса система түрине ийе болған проблеманы келтирип өтиң, оның Сиз тәрепинизден берилетуғын анализи системалы анализдиң барлық басқышларын өз ишине қамрап алсын. Анализиңизди «Өзбекстан Республикасында _____ның системалы анализи» атлы темада, төмендеги сораўларға жуўап бериў арқалы баянлаң:

1. Сиз иске асырып атырған системалы анализдиң объекти не?
2. Сиз иске асырып атырған системалы анализдиң предмети не?
3. Сиз анализлеп атырған системаның субъектлери кимлер?
4. Сиз таңлаған системаның мақсети не?
5. Сиз таңлаған системада системалы проблема яки проблемалар нелерде көринеди?

Бул системалы проблема яки проблемаларды қалай өлшеўге /яғный кандай көрсеткишлер менен жеткерип бериўге/ болады?

6. Бул системалы проблеманың себеплери нелерден ибарат? Бул себеплерди өлшеў /яғный көрсеткишлер жәрдемінде бериўге болады ма?/ имканияты бар ма?

7. Системаның күтилип атырған халаты менен бар халаты арасындағы айырмашылық неден ибарат?

8. Сиз көрип атырған системада кириў ағымлары неден ибарат?

9. Сиз қарап атырған системада тийкарғы элементлер, төменги системалар, процесслер нелерден ибарат?

10. Сиз үйренип атырған системада шығыў ағымлары нелерден ибарат?

11. Сиз үйренип атырған системада шеклеўлер нелерден ибарат?

12. Сиз үйренип атырған системада кери байланыс қалай иске асырылады?

13. Сиз үйренип атырған система ушын сыртқы орталық нелерден ибарат?

Лекция текстлери

1 - Тема: Системалық анализ методологиясы, оның қәлиплесіуи хәм раўажланыў басқышлары

- 1) Системалық анализ өзине тән ойлаў сыпатында
- 2) Системалық анализ илимлер ара усыл сыпатында
- 3) Системалық анализдиң өзине тән белгилери
- 4) Системалық анализдиң тийкарғы моделлери хәм усыллары

Таяныш сөзлер: система, элемент, пүтин, бөлек, структура, системалық анализ, модель, усыллар

Кирисиў

Адам дүньяны билиў, түсиниў барысында қәлеўдиң шекленбегенлиги хәм оның имканиятларының шекленгенлиги арасында қарсылық тәбияттың шексизлиги хәм адамзат ресурсларының ақыры оғада үлкен нәтийжелерди келтирип шығарады. Қарсылықларды әсете-ақырынлап хәм басқышпа-басқыш иске асырыўға имкәният беретүғын билиўдиң усындай белгилериниң бири: ойлаўдың анализ хәм синтез формаларынан пайдаланыў, пүтинликти бөлеклерге бөлиў хәм қурамалы көринисте бир пүтинликке, ямаса оның керисине алып келиў, яғный бир неше әпиўайылықты бирлестирип, қурамалыны пайда етиў. Билимлердиң раўажланыўы жағдайында өмирдиң түрли тараўларын қамтыйтуғын мағлыўматлар хәм фактлер топланады, ол бир тәрәптен адамзаттың өмирин жеңиллестиреди, екинши тәрәптен, олардың ишинен анализ бериў қәбилети тийкарында дурысларын, шынлыққа ийе, исенимди пайда ететуғынларын ажыратып алыў зәрүрлиги келип шықпақта. Сондай-ақ бул бағдардағы билимлерди системаға салыў хәм үзликсиз сәйкеслендирип бары сыяқлы қурамалы жағдайлар хәм адамзат алдында пайда болады.

Модульдиң мақсети хәм ўазыйпалары: Системалық анализ тийкарларын үйрениў хәм қарарларды қабыл қылыўды, сондай-ақ сиясат, экономика, тәлим хәм мәнәўият тараўларындағы мәмлекетлик мәкемелери

жұмыстарында пайдаланылатынын анализдің заманагөй методларын үйрениуден ибарат.

Оқыу курсы төмендегилерге бағдарланған:

-системалы қатнас бойынша билимлерди алыу;

-Проблемалы жағдайды система сыпатында баянлаудың методологиясын үйрениу;

- Системалық анализден пайдаланыудың әмелий көнликпелерин ислеп шығыу.

Курстың ұазыйпалары төмендеги көнликпелерди ийелеуден ибарат:

-үйренилиуи зәрүр болған проблемаға тәсир көрсететуғын факторлар хәм шараятлардың кейинги дизимин белглеп алыу;

-проблеманың мазмунын ашып беретуғын системаның моделин жаратыу;

-проблеманың таярланған шешимине сәйкес келетуғын мазмунды (хәм олардың үстинликке ийе тәреплерин) анықлау;

-өлшемлерге пүтинлей сәйкес келетуғын проблемалардың шешимин ислеп шығыу.

1. Системалық анализ өзине сай ойлау сыпатында

Анализ предметиниң кеңейиуи менен бир ұақытта пайдаланыушының (тутыныушы) келбети хәм сапа тәрептен өзгереди. Егер системалық анализ өзиниң пайда болыуы дәуиринде тек ғана жоқары дәрежедеги баслықлар искерлигин анализ бенен тәмийинлеген болса, кейинги жылларда олардың қатарына проектлер инженерлер, өндирис технологлер, илимий хызметкерлер, киши хәм орта кәрханалардың мененджерлер хәм қосылды. Улыуа алғанда, системалық анализ мәхаллий, сиясий, аймақлық, мәмлекет хәм жеке тараудағы техникалық, илимий, финанслық, сиясий хәм басқа дәрежедеги проблемаларды шешиу менен байланыслы искерликти әмелге асыратуғын қәнигелер ушын хызмет қыла баслады.

Өзине тән ойлау тәризи – жағдай хәм кубылыстың мазмун-мәнисин аңлау болып қоймастан, оны басқарыуды қәлеуши аналитике тийисли

системалық анализ тәризін де аңлатады. Айрым жағдайда ойлаудың бул тәризін анализлеуіші ойлау менен барабар көреді. Бірақ бул пикирди толық қоллауға болмайды, себеби пикирлеу тәризи анализлик характерге ийе болыуы, бірақ ол еле системалық қатнас жасау дегенди аңлатпайды. Ойткени системалық қатнас жасау – системалар теориясына тийкарланған методологияны аңлатады.

Предметли (предметке бағдарланған) ойлау - ол сондай метод (принцип) болып, оның жәрдемінде мақсетли түрде жеке хәм улыўма қубылыс хәм ўақыялардың себеп-нәтийже қатнасықларын хәм нызамлықларын анықлау мүмкин. Көпшилик жағдайда бул метод системаларды тадқиқ етиў методикасы хәм технологиясы деп аталады.

Системалы ойлау (системаға бағдарланған) – бул сондай метод (принцип) болып, оның жәрдемінде мақсетли түрде улыўма хәм ең улыўма қубылыс хәм ўақыялардың себеп-нәтийже қатнасықларын хәм нызамларын анықлау мүмкин. Көпшилик жағдай да бул метод системаларды тадқиқ етиў методологиясы деп аталады.

2. Системалық анализ пәнлер ара усыл сыпатында

-Системалық анализ өзиниң раўажланыў процессінде проблемалы жағдайлар жүз бергенинде «баслықтың абзаллыққа ийе жолды таңлауға жәрдем беретугын» (Квейд, 1969, 1971) методлар шеңберине айланды хәм хәзирги ўақытта илимлер ара бағдарды аңлатады.

-Системалық анализдиң предмети болып, бириншиден, әмелий проблемалардың қойылыўы хәм шешимниң концепциялары хәм принциптери, екиншиден, арнаўлы пән тараўларының изертлеу методлары хәм нәтийжелериниң пайда еткен проблеманың шешимине қаратылған мақсетли технологияларға интеграцияласыў усыллары, үшіншиден, түрли системалы объектлер комплекс изертлеулериниң методикалары, усыллары хәм моделлери болып есапланады.

Системалық проблемалардың белгилери:

- конфликтлилик;
- анықсызлық;
- көп түрлилик;
- рисктиң бар болыуы;
- бир түрли мәниске ийе болмауы;
- комплекслилик;
- избе-излик эволюциялылық;
- өзи шешилиуілік.

Проблеманың шешими идеясының тийкары:

Жағдайлар → талаптар → мақсет

Кириу → системалық процесс → шығу

Мысал:

Проблема – диний миссионерлердиң искерлигиниң жоқары активлиги

Жағдайлар: -конституцияға қарсы хәм жат идеялардың тарқалыу қәщпиниң алдын алыу

-социаллық-пуқаралық турақлылықты сақлау

Талаптар:

- диний миссионерлердиң активлик дәрежесин пәсейтиу
- ағымға кирип кетиушилердиң өсиуине жол қоймау
- ағымға кирип кеткенлердиң көз қарасын өзгертиу

Мақсет.

Кириу:

- органлардың хызметкерлер аппараты
- мәхәлле
- жергиликли ҳәкимият органлары

- миссионерлер
- ағымға киргенлер (вербуемые)

Системалық процесс:

Миссионерлердің искерлік методларын анықлау (қай жерге жыйналады, дереклери, контактлери

- халық пенен профилактикалық жұмыстарды алып бару
- ағымға киргенлер менен индивидуал жұмыстарды жүргизиу

Шығыу.

Системалық анализ усуллары:

Декомпозиция

Анализ

Синтез

3. Системалық анализдің өзине тән белгилери

Системалық анализде ўақья-қубылыслар жыйнағы бир пүтин, улыўма қағыйдаға сэйкес шөлкемлестирилген, оның келешегин прогнозлау мүмкин болған бир ўақья-қубылыс сыпатында алып қаралады. Система бир пүтин сыпатында қалай раўажланып атырғанлығын яки иске асып атырғанлығын анықламай турып, оның бөлеклери ҳаққында мағлыўматлар оның искерлиги ҳаққында толық көринисти бермейди.

Системалық анализдің зэрүрли атрибутлары:

- Предмет тараўы – система ҳәм система таомилларининг бар болуўы;
 - Системаның улыўма атрибултлары ҳәм өзгешеликлерин анықлау, бир системаға салуў ҳәм сүүретлеу;
 - Бул системалардағы нызамлар ҳәм инвариантларды анықлау ҳәм сыпатлау;
 - Системаларды, олардың минез-қулқын ҳәм қоршаған орталық пенен қатнасықларын үйрениу ушын нызамлықларды белгилеп бериу;
- Системалар ҳаққындағы билимлерди топлау, сақлау ҳәм анықластыруу

Солай етип, жуўмақтастырып айтатуғын болсақ, системалық анализ:

-өз алдына методлар менен қойыў хәм шешиў мүмкин болмаған проблемаларды ҳал етиўде, яғный қара қабыл қылыўдағы анықсыз жағдайда қолланылады.

-жалғыз методика тийкарында түрли методларды бириктиреді;

-илимий дүньяға көз қарасқа тийкарланады;

- билимнің хәр қыйлы тараўларының қәнигеликлериниң билимлерин, пикирлерди бириктирип, оларды бир түрли ойлаў тәртибине салады;

- мақсетке хәм мақсеттиң қәлиплесиўине тийкарғы дыққатты қаратады.

4. Системалық анализдиң тийкарғы моделлери хәм усыллары

Бул режедеги сораў бойынша бизлер модель түсиниги, Қара қуты моделлери, Моделлер классификациясы, Системалық анализ принципери, Системалық анализ усыллары, декомпозиция (бөлеклерге ажыратыў), анализ, синтез, улыўмаластырыўға дыққат аўдарамыз.

Системалық анализдиң ажыралмас бөлеги ретинде моделлестириў алып қаралып, бул моделиди жаратыў, оның қасийетлерин үйрениў хәм алынған мағлыўматларды моделлестирилип атырған системаға өткизиўди өз ишине алыўшы белгили системаны изертлеў процесси.

Белгили системаның қатты хәрекетлерин сүўретлеў, баянлаў, түсиндириў хәм болжаў моделлестириўдиң улыўма ўазыйпасы.

Моделлестириўдиң тийкарғы мақсетлери:

Ақылға сай яки ақылға жақын қарарларды, шешимлерди табыў, шешимлердиң нәтийжелигин баҳалаў, системаның ҳалатларын (өзгерислерге тәсиршеңлиги, белгилериниң әхмийети хәм т.б.) анықлаў, системаның өзгешеликлери арасындағы өз-ара байланысларды орнатыў, кеңисликте хабарды көширип өткериў моделлестириўдиң тийкарғы мақсетлери болыўы мүмкин.

Модель түсиндирмеси:

Модель – бул прототип – түп нуска менен уқсаслыққа ийе болған хәм түп-нусканың қатты хәрекетин сүүретлеў хәм түсиндириў хәм болжаў усылы болып хызмет қылатуғын объект.

Моделлестириў процесси:

Система → система модели

↓эксперимент		үйрениў, анализ
системаның қәлеген	М	модельдиң қәлеген
халаты		халаты
	←	нәтийжелер түсиндирмеси

Қара қуты модели

Системаны сүүретлеўдиң ең әпиўайы хәм абстракт дәрежеси – кара қуты модели.

Бул жағдайда бөлип алынған система орталық пенен кириў хәм шығыўлар жыйнағы менен байланысының барлығы жорылады. Модельдиң шығыўлары система искерлиги нәтийжелерин, кириўлер болса резервлер хәм шеклениўлерди сүүретлейди. Усы барыста системаның ишки мазмуны хаққында биз ҳеш нәрсени билмеймиз хәм билиўди қәлемеймиз деп шамалаў сүриледи. Модель бундай жағдайда оның еки әхмийетли қәсийети: пүтинлиги хәм орталықтан бөлек екенлигин сәўлелендиреди.

Системалық анализ принципери:

- ол инсанның қурамалы системалар менен ислесиў тәжрийбесиниң улыўмаласыўы болған улыўма өзгешеликтеги айрым халаты.

Төмендеги принциплер:

- жуўмақлаўшы мақсет принципи
- өлшеў, эквифиналлық

- бирлик принципи
- байланыс
- модули дүзиліс
- иерархия
- раўажланыў
- орайдың қармағынан шығарыў
- абстрактлик принципи

Системалық анализдің тийкарғы методлары (усыллары):

Декомпозиция

Анализ

Синтез

Декомпозиция (бөлеклерге ажыратыў)

-система ҳаққындағы улыўма сыпатламаны пайда етиўши бөлеклерге ажыратыў басқышында төмендегилер әмелге асырылады:

Системаның кеңисликтеги ҳалаты яки жол қойылатуғын жағдайлар тараўындағы ҳалат бағдарын шеклеў сыпатында изертлеўдиң улыўма мақсетлерин хәмде тийкарғы функцияларын белгилеў хәм бөлеклерге ажыратыў.

Орталықтан системаны бөлип алыў. Системаның жақын хәм узақ әтирапын анықлаў. Тәсир көрсетиўши факторларды сүүретлеп берий.

Хәр қыйлы анықсызлықларды (шеклеўлер, кәўиплер) раўажланыў тенденцияларын сүүретлеп берий.

Системаны қара қуты сыпатында сүүретлеў.

Системаның жарамлылығын (потенциалын) хәм дүзилісин бөлеклерге бөлиўди әмелге асырыў

Системалық анализ: тийкарғы түсиниклер, басқышлары, методлары, қолланылыў шеңбери. Системалық анализ қарар қабыл қылыў инструменти сыпатында

Система түсиниги

Система – фундаментал түсиник

Хәр бири өз алдына ўазыйпаларды орынлаўшы, жалғыз мақсетке бағдарланған, өз-ара байланысқан, басқарылыўшы элементлердиң белгили структураға ийе болған жыйнағына система деп айтылады.

Системаның белгилери:

-пүтинлик(интегративлик)

- бул белги системаның өзине тийисли болып, оның белгили бөлеги яки элементин өз алдына алып қарағанда көринбеўи мүмкин. Пүтинлик системаға жалғыз организм сыпатында қарағанда көзге тасланады.

Байланыслылық

-системаның элементлери хәм оның белгилери арасында әхмийетли хәм күшли байланыстың барлығы. Бул байланыс система хәм оның сыртқы орталығы арасындағы байланыстан күшлирек болады.

Мәқсетлилик

- система умтылып атырған мақсет хәм төменги мақсетлердиң барлығы.

Шөлкемлескенлик

-система элементлери хаотиклик жайласпаған болып, олар белгили дүзилме тийкарында шөлкемлескен болады (иерархиялық, тармақлы х.б.)

Нәтийжелилик

-система жемисли болса, ол турақлы болады.

Ишки басқарыўшылық

-системаны иштен басқарыў имканиятының барлығы.

Системаны шөлкемлестириўшилер

-кириў ағымы

Процесс

Шеклеўлер

Шығыў ағымы

Шығыў ағымының сапасын баҳалаў

Кери байланыс

Системалық анализ не менен шуғылланады?

Системалық анализ пәнлерара тәлим хәм изертелү тараўы болып, ол үйрениў объектине тийисли хәм система түрине ийе болған проблеманы анықлаў, объектлерди жалғыз система көринисинде сүүретлеў менен проблемаға системалы шешим излеў, системаны моделлестириў, альтернативлик шешимлерди усыныс етиў хәм оптимал шешимди таңлаў менен шуғылланады.

Системалық анализге тийисли айрым түсиниклер

Системалық анализдиң үйрениў объекти – ол сондай объект, бөлек объектлер жыйнағы, яки кириў хәм шығыў ағымына ийе болған процесс, оны курамалы система сыпатында көз алдымызға келтириў мүмкин хәм оның реал халаты күтилген дәрежеде емес.

Системалы проблема – ол хәзирги халат пенен күтилип атырған халат нәтийжелери ортасындағы парық болып есапланады.

Системалы шешим – ол ис-илажлар жыйнағы болып, ол системалы проблеманы жоқ қылыўға хызмет қылады.

Системаның пайдаланыўшылары – бул система тәрeпинен талап хәм кәлеўлерди қанаатландыратуғын шахслар хәм субъектлер) пуқаралар, юридик шахслар, жәмийет х.б. болып саналады.

Системаның ислеп шығарыўшылары – бул системаны дәреткен шахслар хәм субъектлер болып саналады.

Системаның модели – математикалық хәмде система мақсетлерине ерисиў дәрежесин анықлаўшы логикалық курылмалар формасында болған хәм

системалық анализдің үйреніу объектин әпиуайыластырылған тәриздеги көриниси болып саналады.

Системалық анализ басқышлары

Мектеп хәм оның аты

С.Оптнер бойынша

Системалық анализдің тийкарғы басқышлары

1. проблеманың актуаллығын анықлау;
2. мақсетлерди анықлау
3. ситеманың структурасын хәм кемшиликлерин анықлау
4. имканиятларды анықлау
5. альтернативлику вариантларды табыу
6. альтернативаларды бахалау;
7. қарарларды ислеп шығыу
8. қарарды тән алыу
9. қарарды иске түсириу
10. қарарды әмелге асырыуды басқарыу
11. әмелге асырыу хәм нәтийжелерди бахалау.

С. Янг бойынша:

1. Шөлкемнің мақсетин анықлау
2. Проблеманы анықлау
3. диагностика сыпатламасы, тән алыныуы
4. шешимлерди излеу
5. альтернативаларды таңлау хәм бахалау
6. қарарды келисиу
7. қарарды тастыйықлау
8. әмел қылыуға таярлық көриу, қолланылыуын басқарыу
9. нәтийжелигин тексеру.

Федоренко бойынша:

1. Мәселени қәлиплестириў
2. мақсетлерди анықлаў
3. Мағлыўматларды жыйнаў
4. максимал альтернатив вариантларды табыў
5. альтернативалардың ишинен таңлаў
6. теңлеме, дәстүр яки сценарий сыпатында модельди дүзиў
7. хәрекетлерди баҳалаў
8. қарардың сезўшенликке тексерийў (параметрлик изертлеў)

Системалық анализ басқышлары

- 1-басқыш. Негатив хәдийселерди анықлаў - ол үйренилип атырған системадағы белгили бир негатив ҳалат сыпатында системалы көринис алған хәм тез-тез тәкирарланатуғын хәдийселерди анықлаў
- 2-басқыш. Системаның күнделикли ҳалатын анализ қылыў – санлы хәм сапалы мағлыўматты топлаў хәм системаның хәзирги ҳалаты ҳаққындағы бирлемши жуўмақты шығарыў
- 3-басқыш. Системаның күтилетуғын ҳалатын анықлаў - бас мақсет хәм екинлемши мақсетлер анықланады хәм нәтийжели критерийлер белгиленеди.
- 4-басқыш. Системалық проблеманы түсиндириў – системаның күнделикли ҳалаты менен күтилетуғын ҳалаты ортасындағы парықты анықлаў хәм ол айырмашылықты –парықты системадағы проблема сыпатында барлығын көрсетиў.
- 5-басқыш. Система моделин қурыў - күнделикли системаның түрли логикалық хәм математикалық конструкциялардан ибарат болған әпиўайыластырылған прототипин жаратыў.
- 6-басқыш. Альтернативлик шешимлерди табыў – барлық бар болған альтернативалық шешимлер анықланады.
- 7-басқыш. Ең жақсы шешимди таңлаў - барлық табылған шешимлер мақсет хәм эффектив критерийлерге қатнаста бир бири менен салыстырылады хәм олардың арасынан ең оптимал шешим таңлап алынады.

Кери байланыс- егер оптимал шешим табылмаса, бундай жағдайда 1 басқышқа қайтылады хәм системалық анализ, қәтеликлерди есапқа алған халда, қайтадан әмелге асырылады.

2-Тема: Системалық усыл хәққында көз қарасларға улыўма сыпатлама

1. Системалық анализде пәнлер ара байланыс хәм идеялардың өз-ара синтези.

Системалық анализ хәм системалық усыл: олардың ара қатнас мәселеси

2) Жәмийетлик мәдений концепциялар: олардың салыстырмалы анализи

3. Илимий-техникалық раўажланыў. Системалық анализде сан хәм сапаның өз-ара байланысы мәселеси

4. Социал-гуманитар пәнлерди оқытыўда системалық анализден пайдаланыў технологиясы

1. Система (гр. Пүтин, бириктириў) – өз-ара тәсир етиўши элементлердиң комплекси (Л.Берталанфи). Элементтиң өлшемлик қәсийети – оның системаны дәретиўдеги тиккелей қатнасы, онысыз, яғный қандай да бир элементсиз система өмир сүрмейди. Элемент деп системаның қаралып атырылған аспектиде буннан былай бөлекленбейтуғын компонентине айтамыз. Мысалы, адам организминиң элементлери ретинде дара клеткалар, молекулалар, атомлар алып қаралмайды, элемент ретинде нерв системасы, қан айланыс системасы, ас миңириў системасы алып қаралады. Ишки клеткалық дәретпелер (внутриклеточные образования) клеткалардың (организмниң емес) подсистемалары болыўы мүмкин, олар «организм» системасына қатнаста оның мазмунының компонентин аңлатады (элементтин емес). Структура – элементлер арасындағы турақлы қатнасықлар хәм байланыслардың жыйнағы. Оған элементлердиң улыўма шөлкемлесиўи, олардың кеңисликте жайласыўы, раўажланыў басқышлары арасындағы байланыслар х.б. киреди.

Система ушын элементлердиң байланысы хәр қыйлы болады. Структура ең алды менен элементлердиң нызамлы байланысы. Нызамлының ишинде ең әҳмийетлиси – интеграцияланған байланыслар (интегрирующие

связи). Олар объектінің тәрептерінің интеграцияланғанлығын анықлайды. Өндіріс қатнасықтары системасында, мысалы үшін, үш тектегі байланыстар бар – меншік формаларына тийіспі, іскерлік пенен алмасуға хәм бөлістіріуге тийіспі. Олардың барлығы әхміетлі, лекин бул қатнасықларда интеграциялық роль меншік қатнасықтарына тийіспі. Интеграциялық структура системаның жетекші тийкарын береді.

Орта әсірлерде форма түсінігін анықлаудың бір усылы сыпатында алып қаралды. Бірінші рет химия илиминде затлардың химиялық құрамы теориясының пайда болуы менен раужланады (XIX әсір). Австр. психолог К.Эренфельс гештальтсапа – перцептивлік структураны ашады (аккорд қәсіеті).

Системаның сапасы не менен анықланады – элемент яки структура Парсонс (структуралық-функционаллық анализ мектебі) – социаллық хәрекетлер. Бірлесі әхміетке – элемент ііе. Элемент системаның ішіндегі байланыс характерін анықлайды. Яғнай элементлердің тәбіяты хәм саны олардың өз-ара байланысының усылын (структурасын) анықлайды. Элементлер системаның структурасын құрайтұғын байланыс хәм қатнасықлардың материаллық носители. Солай етип, системаның сапасы, бір тәрептен, элементлер (олардың тәбіяты, қәсіеті, саны), екінші тәрептен, структура, яғнай олардың байланысы, өз-ара тәсірі менен анықланады. Материаллық системалар – элементлер хәм структуралардың бірлігі.

Системаның типтері. Суммативлік (тахтастардың штабели) – элементлер бір бірине, системаға қатнаста автономлыққа ііе, олар арасындағы байланыстар сыртқы, әхміетлі емес, тосыннан болады, системаның сапасы оның құрамлық компоненттерінің сапаларының суммасына тең болады хәм пүтін (құрамның элементтері анық көрінеді, системаның өмір сүріуінің хәр бір элементтен ғәрезлігі, керісінше, элементлердің системадан, оның улыума қәсіетлерінен ғәрезлігі, ішкі байланыстың беккемлігі). Пүтін хәм бөлектің байланыс характеріне қарай – негізгі (тийкарғы), негізгі емес (неорганичные).

- хәрәкәт етиўи материяның формаларына қарай – механикалық, физикалық, химиялық, биологиялық, социаллық.
- хәрәкәтке қатнасы бойынша – статиклик, динамиклик.
- өзгеріс түрлеріне қарай – функционаллық емес, функционаллық, раўажланыўшы.
- Орталық пенен алмасыў характеріне қарай – ашық, жабық, изоляцияланған (изолрированные).
- Раўажланыў дәрежесіне қарай – төмен, жоқары.
- Шөлкемлесиў дәрежесіне қарай – әпиўайы, қурамалы.

Биринши антиномия- пүтин бөләклердиң суммасы хәм пүтин бөләклердиң суммасына салыстырғанда үлкенирек

- Меризм –биологиялық м., ф., х. әпиўайы суммасы.
- Холизм - органикалық системада м., ф., химиялық элементлерден басқа қандай да бир өзгеше х элементи бар, ол жанлының барлық структурасын шөлкемлестиреди хәм оның раўажланыўын бағдарлайды, ол элемент руўхый, оны билиўге болмайды.
- Диалектикалық философия - ХМ төменги хәм жоқарғы формаларының ара қатнасы проблемасын шешиў тийкарында жуўап қайтарады. Генетикалық жақтан жоқарғы форма төменгиге тийкарланады, өз ишине төменгини киргизеди, бирақ оған теңлестирилмейди, ол материаллық өзгешеликке ийе, ол оған кириўши төменги формаларға тәсир етеди. Сол себепли санлы аспектте пүтин бөләклердиң суммасы, ал сапалық қатнаста пүтин бөләклердиң суммасынан үлкен.

Екинши антиномия – бөләк пүтиннен бурын келеди (меризм), пүтин бөләктен бурын келеди (холизм)

- Диалектикалық философия – бөләктің пүтинди, пүтиннің бөләкти пайда етиўи материаллық хәқыйқыйлықта бақланбайды. Бул түсиникли, бөләк пүтинсиз, пүтин бөләксиз болмайды. Пүтин пүтиннен бөләклердиң жәрдемінде пайда болады

Үшинши антиномия – пүтин – хәмме нәрсе, бөләк – хеш нәрсе. Бөләк – хәмме нәрсе, пүтин – хеш нәрсе (меризм)

- Бириншиси – тоталитарлық саясий концепциялар, фашизм.
- Екиншиси – социаллық атомизм, инсанның мәплери, индивидуализм.
- Диалектикалық философия – жәмийет хәм адам бири бири ушын бир ўақыттың өзінде усыл хәм мақсет болыўы тийис (жәмийетлик адам хәм адамлық жәмийет) – системаның мақсетлери хәм оның бөлеклериниң мақсетлери өз-ара сәйкес келиўине ерисишимиз тийис.

Пүтин хәм бөлек мәселеси. Пүтин хәм бөлек – сәйкес келмейтуғын, карама-қарсылықлы категориялар. Бөлекте тек ғана пүтинниң өзгешелиги емес, ал негизги элементтиң тәбиятынан ғәрезли болған индивидуаллық та, өзгешелик те болады. Бөлек пүтиннен бөлинеди, салыстырмалы автономлыққа ийе, пүтинниң қурамында өзиниң функцияларын атқарады. Соның менен бир қатарда пүтин баслыда бөлекти басқарады.

Қәлеген элемент бөлек бола бермейди (мс. Адам организмине элемент сыпатында органикалық емес подсистема киреди, бирақ органикалық емес бирлеспелер пүтинниң бөлеги бола алмайды, себеби бул пүтинликтин тамғасына ийе емес). Бөлек түсиниги тек пүтин түсиниги менен ара қатнасқа ийе хәм пүтинниң моментин, фрагментин аңлатады, өзінде оның өзгешелигин жәмлейди. Солай етип, пүтин-бөлек қатнасын элементлердин анализине киргизиў элементлердин еки түрин бөлип көрсетеди – негизги элементлер хәм элементлер-бөлеклер.

Системалық анализ – тар хәм кең мәнисте: Тар мәнисте – саясий, әскерий, социаллық, экономикалық, илимий, техникалық характердеги қурамалы проблемалар бойынша шешимлерди хәм дәлиллерди таярлаў ушын қолланылатуғын методологиялық усыллардың, қураллардың жыйнағы .

Кең мәнисте – системалық анализ системалық усылдың синоними ретинде қолланылады. Зәрүрлиги – шешимди қабыл еткен ўақытта анықсызлық жағдайында (қатаң санлы бағаға келмейтуғын факторлардың бар болыўы менен анықланатуғын) таңлаўды иске асырыў керек болады. Ол проблеманың шешилиўиниң альтернативалық вариантларын алға сүриўге, хәр бир вариант бойынша анықсызлық масштабын анықлаўға,

нәтижеліктің анаў яки мынаў өлшемлери бойынша вариантларды салыстырыўға бағдарланады.

- Социаллық система, оның характерли белгилери: А) социаллық система – көплеген индивидлердиң хәм индивидлер топарының тәртиплесийи хәм пүтинлиги сыпатында.
- Б) социаллық хәрекет етийши материяның тийкарғы формаларының бири сыпатында.
- Носитель ретинде индивид хәм ол кирген социаллық топарлар алып қаралатуғын хәр қыйлы жәмийетлик қатнасықлардың көплигиниң тәртиплескен, өзин басқаратуғын пүтинлиги. Социаллық системалар көп түрли.
- Белгилери – жүдә қурамалы хәм иерархиялық характерге ийе.
- Интегративлик сапа.
- Адам социаллық системалардың универсал компоненти (инсанның социалласыўы).
- Социаллық системалар өзин өзи басқаратуғын разрядка киреди.
- Субъектлик-искерлик кесим (ким хәрекет етеди). Адамлар – индивидлер хәм индивидлердиң бирлеспеси (этнос, социаллық класс яки оның ишиндеги қатлам, шаңарақ, мийнет яки оқыў коллективи).
- Функционаллық кесим (адам искерлиги неге бағдарланған). Искерликтің тийкарғы тараўлары – экономика, транспорт, байланыс, тәрбия, тәлим, илим, басқарыў, оборона, ден саўлықты сақлаў, искусство, экология, информатика.
- Социомәдений кесим (искерлик қалай иске асады). Материаллық өндирис қураллары, сана, мәмлекет типиндеги жәмийетлик мәкемелер, социаллық-психологиялық дәстүрлер, тил, үй-жай.
- Социоструктуралық (искерлики субъекти, искерлик механизмлери)

ПАЙДАЛАНАТУҒЫН ИНТЕРАКТИВ ТӘЛИМ МЕТОДЛАР

Бул модуль бойынша социал-гуманитар пәнлердиң бир бағдары бойынша, атап айтқанда философия тәлим бағдары бойынша лекция хәм

семинар сабақтарынан үлгі сыпатында исши программаға кирген темалар алынып, оларды системалық анализ методы жәрдеминде шөлкемлестириў хәм өткериўге дыққат аўдарылды. Төменде сол үлгі ретинде алынған сабақлардың темалары бойынша интерактив тәлим методларынан пайдаланыўға тийкарланылған лекция хәм семинар темаларын келтирип өтиўди макул деп таптық.

Тема: Философия, оның предмети хәм жәмийеттеги роли

Лекция сораўлары:

1. Дүньяға көз-қарас хәм оның тарийхий типлери (аңыз, дин, философия).
2. Философиялық дүньяға көз-қарастың өзгешеликлери. Философияның предмети, объекти хәм структурасы. Философияның тийкарғы мәселеси.
3. Философиялық билиўдиң өзгешелиги. Философияның тийкарғы функциялары. Гәрезсизлик дәўири хәм философия.

Дүньяға көз қарас, оның жәмийетлик-сиясий характери, дәрежелери, тарийхий типлери: аңыз, дин, философия. Философияның тийкарғы проблемалары хәм философиялық билимлердиң тәбияты. Философия предмети хәм функциялары. Философия хәм методология. Философия хәм илим. Философия хәм илим. Философия хәм искусство. Философия мәденият системасында. Философия турмыс образы сыпатында.

Тапсырмалар:

Лекцияның соңында он минут қалдырылып, студентлерге дәретиўшилиқ жумысы бериледи. Олар көрсетилген ўақыт аралығында «философия» термининиң синквейнин, «дүньяға көз қарас», «илим» терминлериниң кластерин дүзиўи (жазба түринде) тийис.

Синквейн хаққында қысқаша мағлыўмат: Синквейн бес қатарлы тақмақ дегенди аңлатады. Лекция бойынша алынған билимди қысқаша резюме түринде бериў уқыпшылығын студентте пайда етиўге жәрдем береди. Студенттен бай түсиниклерге тийкарланған халда рефлексия жүргизиўди

талап етеди. Синквейн берілген материалды, мағлыұматты қысқа пикирлерде синтезлеуді талап ететуғын тақмақ.

Синквейнди жазыұға қойылатуғын қәделер:

1. Биринши қатарда тема бир атлық сөз жәрдемінде бериледи.
2. Екинши қатарда теманы еки келбетлик сөздің жәрдемінде сүүретлеұ керек.
3. Үшинши қатарда берилген тема көлемінде хәрекетти үш сөз жәрдемінде сүүретлеұ керек.
4. Төртинши қатарда темаға қатнасты көрсететуғын төрт сөзден қуралған гәпти келтириұ керек.
5. Бесинши қатарда теманың мазмунын ашатуғын бир сөзден қуралған биринши атлық сөздің синонимин келтириұ керек.

Қалай ислеұ керек?

Атама (әдетте атлық сөз) _____

Сүүретлеұ (әдетте келбетлик еки сөз) _____

Хәрекет (әдетте фәйил үш сөз) _____

Сезиұ (фраза) _____

Тийкарды қайталаұ

(атлық сөздің синоними) _____

Синквейнди дүзиұ студентлер ушын, бириншиден, қурамалы мағлыұматты синтезлеұ инструменти, екиншиден, олар тәрәпинен түсиниклер аппаратын бахалаұ усылы, үшиншиден, дәрәтиұшилигин көркемлик жақтан сәўлелендириұ методы сыпатында пайдалы.

Кластер хаққында мағлыұмат: кластер сөзи «жүзимнің солқымы» дегенди аңлатып, берилген тема бойынша студентлердің еркин хәм ашық түрде пикирлеұине жәрдем бериұши педагогикалық стратегия. Ол ойлаұ искерлигин стимулластырыұ ушын қолланылады. Белгили тема бойынша түсиникке ийе болыұға тийкарланған студентлердің өзлериниң жеке билимлерине қатнасын көрсетиұши стратегия.

Кластерди дүзиўге қойылатуғын талаптар:

- берилген теманың мазмунуна байланысly түсиник ҳаққында студентлер ойына келген барлық мағлыўматты жазыўы керек (олардың сапасын есапқа алмаған ҳалда).
- мағлыўматлар арасында илажы барынша көп байланысты көрсетиўге ҳәрекет етиўи керек.
- өтилген тема бойынша тийкарғы таяныш сөзди бөлип аламыз ҳәм ол сөздиң мәнисин аңлатыўшы түсиниклерди бөлек-бөлек жазамыз, өз гезегинде таяныш сөздиң мазмунын ашыўшы ҳәр бир түсиниктиң де мәнисин аңлатыўшы сөзлерди келтиремиз (көз алдыңызда жүзимниң солқымы пайда болады).
- бул усыл лекция даўамында алған мағлыўматымызды кеңейтиўге хызмет етеди.

Семинар сабагының сораўлары:

1. Философиялық проблемалардың тәбияты.
2. Философия Гадам-дүньяҒ системасының раўажланыўының ең улыўмалық нызамлары ҳаққындағы илим сыпатында.
3. Дүньяға көз-қарас, философия ҳәм илим мәселеси.
4. Философияның мәденият системасында тутқан орны. Философия, сиясат ҳәм ҳәзирги дәўир.

Ойын-шынығыў: студентлерди үш группаға бөлип, олардың ҳәр биринен жигирма минут ишинде төмендеги тапсырмалардың орынланыўы талап етиледи. Биринши группаға олардың қәнигелиги ушын философия илиминиң зәрүрлигин дәлиллейтиўын еки аргументтиң келтирилиўи, екинши группаға олардың қәнигелиги ушын философия илимине зәрүрликтин жок екенлигин дәлиллейтиўын еки аргументтиң келтирилиўи тапсырма ретинде бериледи. Үшинши группа эксперт сыпатында еки группаның аргументлерине, олардың келтирген дәлиллерине критикалық анализ бериўи тийис. Эксперт группасына көрсетилген тема бойынша сабақ басланған

ұақытта оқытыушы тәрeпiнен берiлген блиц-сорауларға жууап берген студентлер алынады. Сабақтың соңында оқытыушы ойынға актив қатнаспаған студентлерден ойында көтерiлген мәселелер бойынша түсiнген мазмунын сыпаталап берiуiн сораиды хәм улыуа хәр группаның алып барған жұмысына баха бередi.

Дискуссия ушын берiлген сорау: Дүньяға көз-қарас хәм философия түсiниклерiнiң өз-ара қатнасын анализлең. Хәр қандай философия дүньяға көз-қарасты бередi ме? Хәр қандай көз-қарас белгилi философия бола алады ма?

Дүньяға көз қарас философияға айланыуы ушын қандай талаптарға жууап берiуi тийiс?

Төменде философия предмети хаққында келтирилген баянламаларды анализлең. Оларда философияның рауажланыуының қандай басқышлары хәм қайсы бағдарлары өз сәулесин тапқанлығын анықлаң.

- Философия - бул ойларда жәмленген дәуир (Г.Гегель).
- Философия - бул өз дәуириндеги илимниң қысқа түрде баянланыуы (О.Конт).
- Философия предмети - илим тилиниң логикалық анализи (Л.Витгенштейн).
- Философияның бас мәселеси - бул адамның жасауы керек пе хаққындағы сорау (А.Камю).
- Егерде илимий билиу дара предметлерге қарай бағдарланған болса, ал философияда болмыстың бир пүтинлиги хаққында сөз етиледи (К.Ясперс).

Сессия аралық курслық жұмыстарының темалары:

1. Философия хәм оның пайда болыу мәселеси
2. Философияның тийкарғы мәселеси хәм оның хәзирги замандағы әхмийети
3. Философия хәм мениң сүйген илимим

4. Философиялық билимнің өзгешеликлері хәм хәзирги заман проблемалары
5. Философияның философиялық илимлер системасында тутқан орны

Сессия аралық курслық жумысларына түсіндірме:

«Философия», «Этика», «Эстетика», «Логика» пәнлері бойынша арнаўлы сыртқы бөлімнің студентлерине сессия аралық курслық жумысларын жазба түрінде таярлаў тапсырылады. Бул жумыстың темалары менен студентлер алдыннан таныстырылады. Хәр бир студентке төрт пән бойынша көрсетілген темалардың ишинен кәлеген биреўин таңлаў еркинлиги бериледи.

Сессия аралық курслық жумысларына қойылатуғын талаплар: бириншиден, студентлер таңлаған темасы бойынша конспект жазыўы тийис (көлеми шекленбеген), екиншиден, әдебиятларды анализлеў уқыплылығын көрсете билиўи тийис, үшіншиден, конспекттен кейин шәртли түрде теманың мазмунына байланыслы студент өзиниң түсіндірмелерин үш аргумент түрінде бериўи хәм оларды еркин усылда өз бетинше дәлиллеў қәбилетине ийе екенлигин сәўлелендириўи шәрт, төртиншиден, хәр бир аргументти дәлиллеў барысында «Т-схема» формасында «+», «-» тәреплерин көрсете билиўи керек. Буларға қосымша студент таңлаған темасының мазмунына байланыслы тест сораўларын (бес жуўабы менен) дүзиўи шәрт.

Тема. Философияның тарийхий типлери

Лекция сораўлары:

1. Философиялық ой-пикирлердиң пайда болыў шәртлери.
2. Әййемги Шығыс философиясы.
3. Антикалық философия.
4. Орта әсирлер философиясы.
5. Ояныў дәўириниң философиясы.
6. Жаңа заман философиясы. Немец классикалық философиясы.

7. Хәзирги заман философиясы: тийкарғы ағымлар хәм концепциялар.
8. Орайлық Азия халықларының философиялық көз-қараслары.

Әйемги дүнья философиясының генезиси хәм спецификасы. Әйемги Хиндистан философиясы: ортодокслық (астикалық) хәм настиклик бағдарлар, раўажланыўының тийкарғы өзгешеликтери. Әйемги Қытайдағы философия: тийкарғы мектептер хәм өзгешелик белгилери. Әйемги Шығыс философиясы. Авесто. Милет мектеби хәм Гераклит. Пифагор хәм элеатлар. Левкипп хәм Демокрит. Софистлер адам ҳақында («адам барлық затлардың өлшеми»). Сократ философиясы. Платон философиясы. Идеялар тәбияты. Платонның космологиясы. Аристотель философиясы. Материя хәм эйдос. Аристотельдиң жәмийет ҳақындағы тәлиматы хәм этикалық көз қараслары. Эллинистлик философия. Стоицизм, эпикуреизм, скептицизм хәм неоплатонизм.

Философиялық ойдың диний характери. А.Августин патристиканың ўәкили сыпатында. Схоластиканың мәниси. Тәбият хәм адам қудайдың дәрәтпеси сыпатында. Теизм, пантеизм хәм деизм орта әсирлер философиясының онтологиялық шешимлери сыпатында. Реализм, номинализм хәм концептуализм. Исеним хәм ақыл, тийкар хәм өмир сүриў мәселеси. «Кәраматлы тарийх» ҳақында концепция. Фома Аквинский – орта әсирлер схоластикасының ең көрнекли систематизаторы. Мусылман Шығысының орта әсирлер философиясы (аль-Кинди, аль-Газали, аль-Фараби, Ибн Сина, Ибн Рошд).

Ояныў дәўири философиясы: идеялық дереклери, ўәкиллери, тийкарғы философиялық проблемалары, дүньяға көз қараслық гуманизми (мировоззренческая гуманизация).

XVII әсир илимий революциясы хәм илимий изертлеў методларының философиялық ислеп шығылыўы: Ф.Бэкон хәм Р.Декарт. Эмпиризм хәм рационализм. XVIII әсир француз материализми: тәбият, жәмийет, адам (Ж.Ламетри, К.Гельвеций, П.Гольбах, Д.Дидро). Ағартыўшылық философиясында адам проблемасы (Ф.Вольтер, Ж.Ж.Руссо).

Немец классикалық философиясы (И.Кант, Г.Гегель, Л.Фейербах). XIX әсирдеги марксистлик философияның пайда болыуы хәм раўажланыуы.

XX әсирдеги жәмийетлик-сиясий өмирдің, илимий-тарийхый процесстиң хәм руўхый мәденияттың характерли белгилери, олардың философиялық ойда сәўлелениуи. Классикалық емес философияның кәлиплесиуи хәм раўажланыуы. Иррационализм, санасызлық идеясы хәм психоанализ (Ф.Ницше, А.Бергсон, З.Фрейд).

Сциентизм хәм антисциентизм (Д.Белл, А.Тоффлер). Технократиялық хәм антитехнократиялық утопиялар (О.Хаксли, Дж.Оруэлл).

Адам дүньяда хәм адам дүньясы: экзистенциализм, персонализм, философиялық антропология (С.Кьеркегор, М.Хайдеггер, Ж.-П.Сартр, А.Камю).

XX әсирдеги диний философияның эволюциясы. Неотомизм хәм тейярдизм.

Позитивизмнің тарийхый формалары. Билим хәм тил проблемасы (Б.Рассел, К.Поппер, Л.Витгенштейн, И.Лакатос).

Ғәрезсизлик философиясы. Өзбекстандағы философиялық ойдың кәлиплесиуи хәм раўажланыуи өзгешеликлери.

Тапсырмалар:

Лекцияда берилген ойшыллардың кәлеген екеуиниң арасындағы улыўмалықты хәм өзгешеликти студентлер Венна диаграммасында сәўлелендириуи тийис (лекцияның соңында студентлерге он минут ўақыт бериледи). Еки ойшылдың улыўмалыққа ийе болған пикирлерин студентлер диаграмманың ортасына жазады, ал олардың тек ғана хәр бирине тийисли болған өзгешеликлерин еки шетине жазыуы керек.

Дискуссия ушын берилген сораў:

1. Егер философ материалист болса, онда ол агностик бола алмайды.
2. Егер философ идеалист болса, онда ол агностик.

3. Егер философ агностик болса, онда оның идеалист болыуы итималлылығы бар.
 4. Егер философ агностик болса, онда ол материалист.
- Сизлердің пикириңізше, берілген төрт пикирдің қайсысында философияның бас мәселесінің бірінші хәм екінші тәреплерінің арасындағы байланыс дұрыс сәулеленген? Егерде берілген пикирлер бұл байланысты сәулелендірмесе, онда өзлериңіздің вариантыңызды берің.

Курслық жұмыстарының темалары:

1. Әйемги Ҳиндистан философиясы: тийкарғы бағдарлар хәм олардың раўажланыуы өзгешеликлері
2. Әйемги Қытай философиясы: тийкарғы мектептер хәм олардың өзгешелик белгилері
3. Демокрит хәм Платон бағдарларының қәлиплесіуі хәм раўажланыуы өзгешеликлері. Антикалық диалектика мәселесі (Гераклит, Сократ хәм т.б.).
4. Аристотельдің логикасы хәм диалектикасы
5. Теизм, пантеизм хәм деизм орта әсирлер философиясының онтологиялық шешімлері сыпатында
6. Орта әсирлер философиясы: реализм, номинализм хәм концептуализм бағдарларына улыўма сыпатлама
7. Фома Аквинский - орта әсирлер схоластикасының ең ири систематизаторы
8. Мұсылман Шығысының орта әсирлер философиясы (аль-Кинди, аль-Газали, аль-Фараби, Ибн-Сина, Ибн Рошд).
9. Ояныуы дәуірі философиясы: идеялық дереклері хәм тийкарғы философиялық проблемалары
10. Диалектиканың Кант хәм Гегель тәрепинен раўажландырылыуы. Фейербахтың антропологиялық материализми

- 11.Классикалық емес философияның қәлиплесіуі хәм раўажланыўы. Иррационализм, санасызлық идеясы хәм психоанализ (Ф.Ницше, А.Бергсон, З.Фрейд).
- 12.Сциентизм хәм антисциентизм философиялық бағдарларының тийкарғы идеялары (Д.Белл, А.Тоффлер). Технократиялық хәм антитехнократиялық утопиялар (О.Хаксли, Дж. Оруэлл).
- 13.Адам дүньяда (человек в мире) хәм адам дүньясы мәселеси: экзистенциализм, персонализм, философиялық антропология бағдарлары (С.Кьеркегор, М.Хайдеггер, Ж.-П. Сартр, А.Камю).
- 14.ХХ әсирдеги диний философия эволюциясы. Неотомизм хәм тейярдизм.
- 15.Позитивизмнің тарийхый формалары. Билим хәм тил проблемасы (Б.Рассел, К.Поппер, Л.Витгенштейн, Т.Кун, И.Лакатос).
- 16.Қарақалпақстандағы философиялық ойдың қәлиплесіуі хәм раўажланыў өзгешеликлери
- 17.Бердақтың дүньяға көз-қарасы

Тема. Болмыс, материя хәм сана философияның басланғыш категориялары сыпатында

Лекция сораўлары:

1. Болмыс категориясы, оның мәниси хәм өзгешелиги. Болмыстың тийкарғы формалары. Субстанция мәселеси.
2. «Материя» философиялық түсиниги, оның дүньяға көз-қараслық хәм методологиялық әхмийети.
3. Хәрекет, раўажланыў, кеңислик хәм ўақыт түсиниклери. Хәрекет формаларының хәзирги заман классификациясы.
4. «Руўхыйлық», «жан», «сана» категориялары хәм олардың тәбиятты, жәмийетти, адам искерлигин билиўдеги методологиялық әхмийети.
5. Сана сәўлелендириўдиң ең жоқарғы формасы сыпатында.
6. Жәмийетлик сананың структурасы хәм формалары.

Болмыс категориясы, оның спецификасы. Дүнья материаллық дүнья хәм адам руўхының, тәбият хәм жәмийеттиң бирлиги, жәмленген реаллық сыпатында. Болмыстың тийкарғы формалары. Болмыс диалектикасы. Субстанция проблемасы. Монизм, дуализм хәм плюрализм. Материя илимий-философиялық түсинигиниң қәлиплесиўи. Хәзирги заман илими материяның қурамалы системалық шөлкемлесиўи, оның дәрежелери хәм сапалы өзгешелиги ҳаққында. Хәрекет, кеңислик хәм ўақыт түсиниклери. Субстанционаллық хәм реляцион концепциялар. Тәбийғый хәм социаллық процесслерде кеңислик-ўақытлық қатнасықлардың спецификасы. Философияда руўхыйлық проблемасының қойылығуы. «Руўхыйлық», «руўх», «сана» түсиниклери. Бул категориялардың тәбиятты, жәмийетти, адамзат искерлигин билиўдеги методологиялық әҳмийети. Руўхыйлық генезиси: материалистлик хәм идеалистлик көз қараслар. Сәўлелениў теориясы хәм Тейяр де Шарден адам феномени ҳаққында. Өзин аңлаўдың структурасы хәм формалары. Саналылық хәм санасызлық.

Тапсырмалар:

Лекция барысында студентлерден «Инсерт» стратегиясын пайдаланыў талап етиледі. Бул стратегияның қолланылығуы сабақ барысында берилип атырған материалды студентлердиң өзлестиргенлигин интерактив белгилер системасын пайдаланыў жәрдемінде анықлаў ушын қолланылады. Бул стратегияны қолланыў студентлерде текст менен жұмыс ислеўдиң эффективлигин, ойланып оқыўды, гөне материал менен жаңаның байланысын көрсетиў уқыплылығын арттырады. Инсерт стратегиясының белгилер системасы төмендегише көриниске ийе болыўы шәрт: «V» - белги сизлер бурын билген мазмунға қойылады. «-» - (минус) белги сизлердиң алған мағлыўматыңыздың бар билимиңиздиң мазмунына қарсылығын көрсетиў ушын қойылады.

«+» - (плюс) белги сизлердиң алған мағлыўматыңыздың сизлер ушын жаңа болған мазмунына қойлады.

«?» - (сорау) белги сизлер ушын түсиниксиз, қосымша мағлыұматты талап ететуғын мазмунға қойылады.

Инсерт стратегиясын қолланғанда биринши адым ретинде көрсетилген тема бойынша «мийге хұжим» жүргизиледи, екинши адым ретинде берилген мазмунды белгилерди қолланыў жәрдемінде индивидуал оқыў талап етиледи, үшінши адым ретинде «мийге хұжим» жәрдемінде алынған нәтийжени оқыў тийкарында мазмунды анализлеў алып қаралады, төртинши адым ретинде алынған мағлыұматты «Инсерт» таблицасы түринде системаластырыў керек.

«Инсерт» таблицасы

V	+	-	?

Семинар сабагының сораўлары:

1. Болмыстың тийкарғы формалары. Адам болмысының өзгешелиги.
2. Субстанция проблемасы. Материя түсинигиниң философиялық мазмуны хәм оның әҳмийети.
3. Хәрекет хәм раўажланыў. Хәрекет етиўши материяның тийкарғы формалары.
4. Кеңислик хәм ўақыт түсиниклериниң философиялық мазмуны.
5. Философияда сана проблемасы.

Ойын-шынығыў: Сабақ барысында викторина өткерийге болады. Оның ушын планда көрсетилген сораўлар бойынша викторина өткерийдиң шәртлери ислеп шығылады. Викторина еки ямаса үш команда арасында өткерилетуғын жарыс түринде болыўы мүмкин. Сораўлар избе-изликте бир команда тәрәпинен екинши командаға бериледи. Егерде команда сораўларға дурыс жуўап бермесе яки жуўап бериўден бас тартса, онда ол сораў басқа командаға бериледи.

Дискуссия ушын берилген сораў: Спиркин А. Болмысқа төмендегише анықламаны береді: «Бытие есть все то, что существует: это и материальные

вещи, и процессы, и свойства, и связи, и отношения. Даже плоды самой буйной фантазии, сказки, мифы, да и бред больного существует как духовная реальность. Следовательно, бытие охватывает и материальное, и духовное. Оно есть, таким образом, нечто реально существующее» (Спиркин А. Основы философии. М., 1998. С. 93). Егерде биз болмыс түсинигине берилген бул анықламаны қабыл алсақ, онда қандай түсиник оған қарама-қарсы түсиникти береді? Болмысқа берилген бул анықламаның жәрдемінде философияның бас мәселесі ретінде болмыстың санаға қатнасы мәселесін алып қарауға болады ма?

-Барлық объектлер материаллық. Барлық объектлер материядан куралған. Берилген пикирлер эквивалент пикирлер ме?

Сессия аралық курсылық жұмыстарының темалары:

1. Дүнья тәбият хәм адамның, материаллық дүнья хәм адам руўхының бирлиги сыпатында
2. Болмыс диалектикасы
3. Болмыс түсиниги хәм оның тийкарғы формалары
4. Материя илимий-философиялық түсинигиниң қәлиплесиў мәселесі
5. Хәзирги заман илими материяның курамалы системалық шөлкемлесиўи хаққында
6. Хәрекет, кеңслик хәм ўақыт түсиниклери: субстанционаллық хәм реляцион концепцияларының тийкарғы өзгешеликлери
7. Хәрекет философиялық-методологиялық проблема сыпатында
8. Кеңслик: шекленгенлик хәм шексизлик диалектикасы
9. Тәбийғый хәм социаллық процесслердеги кеңслик-ўақытлық қатнасықлардың спецификасы
10. Сана хәм адамның руўхый искерлиги
11. Саналылық проблемасы: социаллық-этикалық аспектлери
12. Адамның интеллектуаллық раўажланыўының тийкарғы факторлары
13. Хайўанлар психикасы хәм адам санасы

14. Философияда саналылық хәм санасызлық мәселеси

15. Руўхыйлықтың генезиси: материалистлик хәм идеалистлик көз-караслардың өзгешеликleri

16. Жәмийетлик хәм индивидуаллық сана, олардың диалектикалық өз-ара байланысы

Тема. Философияда диалектика мәселеси

Лекция сораўлары:

1. Диалектика улыўма байланыслар, өзгерислер хәм раўажланыў теориясы сыпатында.
2. Диалектика, оның альтернативалары (метафизика, догматизм, софистика, эклектика).
3. Диалектиканың тийкарғы категориялары хәм нызамлары.

Диалектика универсал байланыслар, өзгерислер, раўажланыў ҳаққындағы тәлимаат сыпатында. Диалектика, софистика, эклектика, метафизика. Болмыстың универсаллық байланыслары хәм олардың диалектика категорияларында сәўлелениўи: жекелик хәм улыўмалық, қубылыс хәм тийкар. Болмыстың структуралық байланыслары, бөлек хәм пүтин, форма хәм мазмун. Система түсиниги. Системлық объектлердиң типлери. Системалық принципи.

Болмыстың себепли байланыслары хәм олардың категорияларда сәўлелениўи: себеп хәм нәтийже, тосынанлық хәм зәрүрлик, мүмкиншилик хәм ҳақыйқатлық.

Санлы хәм сапалы өзгерислердиң диалектикасы. Қарам-қарсылықлардың бирлиги хәм гүреси нызамы. Бийкарлаўды бийкарлаў нызамы.

Раўажланыў принципи. Раўажланыў хәм прогресс. Прогресс хәм регресс. Тарийхыйлық принципи хәм прогресс критерийи.

Тапсырмалар:

Лекция соңында он бес минут қалдырылады хәм «еки тәрепли дневник» усылын қолланыў жәрдеминде студентлерден өтилген материал бойынша өзлериниң пикирлерин жазыў талап етиледі. «Еки тәрепли дневник» усылы студентлерде информациялық, операциялық қәсийетлерди раўажландырады. Бул усылды қолланыў бойынша методикалық көрсетпелер:

Биринши адым – дәптер бети екиге бөлинеді.

Екинши адым – студент лекцияда өзине анағурлым дәрежеде тәсир еткен (унаған ямаса белгили бир дәрежеде сораў туўдарған) пикирлерди, оқытыўшының идеяларын дәптердиң шеп тәрәпине жазады.

Үшинши адым – дәптердиң оң тәрәпине студент берилген пикирлерге болған өзиниң түсіндирмелерин жазады.

Төртинши адым – текстти оқып көрип, студентлер дәптерге өзлериниң көз қарасларын жазады.

Бесинши адым – жұмыстың соңында студентлердиң хәр бири өзлериниң пикирлери менен басқа студентлерди таныстырыўға ҳақылы, олардағы өзлерине унаған идеяларды атап көрсетиўине болады.

Дискуссия ушын берилген сораў: «Байланыс» хәм «қатнас» түсиниклериниң өз-ара қатнасын анализлең. Хәр қандай қатнас байланысты береді ме? Хәр қандай байланыс қатнас бола алады ма?

Төмендеги берилген мысаллардың қайсыларында қубылыслар арасындағы байланыс, ал қайсыларында – қатнас орын алған?

- Сократ Сенекадан алдын жасаған.
- Жердиң массасы Айдың массасынан үлкен.
- Болмыс сананы анықлайды.
- Сана материяны сәўлелендиреди.

Сессия аралық курслық жұмысларының темалары:

1. Объективлик хәм субъективлик диалектика мәселеси
2. Диалектиканың тийкарғы принциптери

3. Диалектика раўажланыўдың ең улыўмалық теориясы сыпатында
4. Раўажланыў түсиниги хәм оның типлери
5. Сократ методы
6. Софистика: тарийхый хәм социаллық тийкарлары
7. Сан хәм сапа өзгерислериниң диалектикасы
8. Қарама-қарсылықлардың бирлиги хәм гүреси нызамы
9. Бийкарлаўды бийкарлаў нызамы
10. Тарийхыйлық принципи хәм прогресстинң өлшемлери
11. Болмыстың универсаллық байланыслары хәм олардың жекелик хәм улыўмалық, кубылыс хәм тийкар категорияларында сәўлелениўи
12. Система түсиниги хәм системалық объектлердиң типлери
13. Болмыстың себепли байланыслары хәм олардың себеп хәм нәтийже, тосынанлық хәм зәрүрлик, мүмкиншилик хәм ҳақыйқатлық категорияларында сәўлелениўи

Тема. Социаллық философия предмети. Жәмийетти философиялық анализлеў тийкарлары

Лекция сораўлары:

1. Социаллық философия предмети хәм оның илимлер системасында тутқан орны
 2. Жәмийет раўажланыўшы система сыпатында
 3. Жәмийет философиясы: формациялық хәм цивилизациялық изертлеў усылларының тийкарлары
 4. Социаллық болжаў хәм хәзирги заман глобаллық проблемалары
- Жәмийет тәбиятын түсиниў жоллары. Жәмийеттиң натуралистлик концепциялары. Социобиология. Социопсихологизм. Социаллық хәрекет концепциясы. Жәмийеттиң теориялық мәселесиниң қойылыў проблемасы. Теориялық модель хәм реаллық. Жәмийеттеги материаллық хәм идеаллық. «Жәмийетлик болмыс», «жәмийетлик сана» категорияларының мазмуны хәм методологиялық әҳмийети.

Жәмийет өз бетінше раўажланыўшы система сыпатында. Жәмийет структурасы. Жәмийет раўажланыўында илимий рационаллықтың роли.

Тапсырмалар: Лекцияның соңында он бес минут ўақыт қалдырылады хәм студентлерге өтилген тема бойынша бес тест сораўын жуўаплары менен дүзиў тапсырылады

Семинар сабағының сораўлары:

- q. Жәмийет тәбиятын түсиниў жоллары.
- w. «Жәмийетлик болмыс» хәм «жәмийетлик сана» категорияларының мазмуны хәм методологиялық әҳмийети
- e. Жәмийеттиң раўажланыўы тәбийғый-тарийхый процесс сыпатында

Ойын-шынығыў: Студентлерди еки группаға бөлип, олардың хәр бирине жәмийеттиң раўажланыўына унамлы хәм унамсыз тәсир ететуғын факторлардың бағдарламасын ислеп шығыў тапсырылады. Биринши группа өз бағдарламасын дәлиллегеннен кейин, екинши группа шәртли түрде оны жетилистириў жолларын көрип шығыўы тийис. Екинши группа өз бағдарламасын дәлиллегеннен кейин биринши группа да оны жетилистириў жолларын көрсете билиўи керек. Кейин ала хәр группадан анализге төмен қатнасқан студентлерден ойынның баҳаланыўы талап етиледи.

Ойын-шынығыў: Семинар сабағы ролик ойын түринде өткериледи. Студентлерди төрт группаға бөлемиз, олардың хәр бирине төмендегише тапсырма бериледи. Олар өзлерин мийнет коллективиниң директоры ретинде көз алдына келтириўи тийис. Сол коллективтиң жумысын алып барыўда олар социаллық тараўдың қандай проблемаларын биринши дәрежели проблемаларға, ал қайсыларын – екинши дәрежели проблемаларға киргизетуғынлығын анықлаўы тийис. Олардың шешилиўи ушын қандай конкрет мақсетлерге дыққат аўдарыў кереклигин көрсетиўи шәрт. Қандай мүмкиншиликлерге ийе екенлигин, хәм қандай қосымша резервлерди табыў зәрүрлигин анықлаўы тийис. Социаллық проблемаларды шешкенде өзлериниң адамлық фактордан қалай пайдаланатуғынлығын айтыўы тийис.

Ойын-шынығы: Көрсетілген сабақты «Мен жигирма биринши әсирдің биринши ярымында жәмийеттің раўажланыўын көз алдыма қалай келтиремен?» атлы имитациялық ойын түрінде алып барыўға болады.

Студентлер өзлериниң жуўмақларын, баҳаларын төрт рубрика түрінде (Рубриканың атамалары: «итималлылығы күшли», «итимал», «итималлылығы аз», «итималлылыққа ийе емес») қағазда жазба түрінде бериўи тийис. Хәр бир рубрикада жазылған пикирлерди сол группа ағзалары дәлиллеп барыўы керек.

Ойын-шынығы: Студентлер сабақ барысында үш группаға бөлинеди, олардың хәр бирине жәмийетимиздің хәр бир тараўында алып барылып атырған илажлар бойынша мағлыўмат жыйнаў тапсырылады. Сол материаллар тийкарында биринши группа дискуссияны шөлкемлестириў керек, екинши группа биринши группаның келтирген аргументлерин беккемлеўи тийис, ал үшінши группа болып атырған өзгерислердің халықаралық әхмийетине тоқтап өтиўи тийис.

Дискуссия соңында группа студентлерине кишигирим анкетаны толтырыў тапсырылады. Берилген жуўаплар тийкарында жуўмақ исленеди, алып барылатуғын бүгинги күн илажларын реализациялаў резерви анықланады.

Дискуссия ушын берилген сораў: «Жәмийетлик сана индивидуал санадан тысқарыда (помимо) өмир сүрмейди. Бирақта жәмийетлик сананы жеке адамлардң санасының эпиўайы суммасы ретинде алып қараўға болмайды». Берилген пикирди сиз қалай түсинесиз?

Төмендеги берилген кубылыслардың қайсылары жәмийетлик болмысқа, ал қайсылары жәмийетлик санаға тийисли?

Сиясат. Географиялық орталық. Экономикалық қатнасықлар. Ширкеў. Мәмлекет. Искусство. Мәденият. Миллий қатнасықлар. Мораль. Илим.

Сессия аралық курслық жумысларының темалары:

1. Жәмийеттеги матриаллық ҳәм идеаллық мәселеси

2. Өндирис жәмийет структурасының тийкары сыпатында
3. Адам хәзирги заман өндирисиниң субъекти сыпатында
4. Жәмийеттиң социаллық болмысының системалылығы (системность)
5. Социаллық стратификацияның философиялық проблемалары
6. Этникалық хәм демографиялық структуралар социаллық өмирдеги биологиялылықтың сәўлеси сыпатында
7. Адамның социаллық идентификациясында жеке таңлаўдың ролиниң күшейиў мәселеси
8. Сиясий философия, политология, басқарыў теориясы: сиясат хәм басқарыў проблемаларына олардың қатнасының өзгешеликleri
9. Сиясий онтология: сиясий болмыстың хәм сиясий сананың мазмуны, структурасы хәм формалары
10. Жәмийеттиң руўхый өмириниң тийкарғы мазмуны хәм өзгешеликleri
11. Жәмийетлик сана хәм оның структурасы
12. Жәмийетлик психология, массалық сана хәм идеология түсиникleri хәм олардың өз-ара байланыс мәселеси
13. Жәмийетлик сана формалары, олардың өз-ара қатнасы хәм тарийхый динамикасы проблемасы
14. Адам хәм руўхыйлық
15. Тарийхый процесстиң формациялық парадигмасы
16. Жәмийетти изертлеўдиң цивилизациялық усылы хәм оның өзгешеликleri
17. Эволюция хәм революция тарийхый процесстиң формалары сыпатында
18. Тарийхый процесстеги прогресс хәм регресс, олардың диалектикасы
19. Арал кризиси хәм оның ақыбетleri
20. Ноосфера түсиниги хәм оның тийкарғы мазмуны
21. Илимий-техникалық прогресстиң раўажланыўындағы жаратыўшы хәм бузыўшы тенденциялар

22. Хәзирги заман глобаллық проблемалары хәм оларды классификациялаў негизлери

СЛАЙДЛАР

СИСТЕМА ТҮСИНИГИ

- **Система** – фундаментал түсиник
- Хәр бири өз алдына ўазыйпаларды орынлаўшы, жалғыз мақсетке бағдарланған, өз-ара байланысқан, басқарылыўшы элементлердиң белгили структураға ийе болған жыйнағына система деп айтылады.

Системаның белгилери

- **Пүтинлик (интегративлик)**

- бул белги системаның өзине тийисли болып, оның белгили бөлеги яки элементин өз алдына алып қарағанда көринбеўи мүмкин. Пүтинлик системаға жалғыз организм сыпатында қарағанда көзге тасланады.

Байланыслылық

- -системаның элементлери хәм оның белгилери арасында әхмийетли хәм күшли байланыстың барлығы. Бул байланыс система хәм оның сыртқы орталығы арасындағы байланыстан күшлирек болады.

Мақсетлилик

- система умтылып атырған мақсет хәм төменги мақсетлердиң барлығы.

Шөлкемлескенлик

- -система элементлери хаотиклик жайласпаған болып, олар белгили дүзилме тийкарында шөлкемлескен болады (иерархиялық, тармақлы х.б.)

Нәтийжелилик

- -система жемисли болса, ол турақлы болады.

Ишки басқарыўшылық

- -системаны иштен басқарыў имканиятының барлығы.

Системаны шөлкемлестіріушілер:

- кириу ағымы
- Процесс
- Шеклеулер
- Шығыу ағымы
- Шығыу ағымының сапасын бахалау
- Кери байланыс

Системалық анализ не менен шуғылланады?

- Системалық анализ пәнлерара тәлим хәм изертелу тарауы болып, ол үйрениу объектине тийисли хәм система түрине ийе болған проблеманы анықлау, объектлерди жалғыз система көринисинде сүүретлеу менен проблемаға системалы шешим излеу, системаны моделлестіріу, альтернативлик шешимлерди усыныс етиу хәм оптимал шешимди таңлау менен шуғылланады.

Системалық анализге тийисли айрым түсиниклер:

- Системалық анализдиң үйрениу объекти – ол сондай объект, бөлек объектлер жыйнағы, яки кириу хәм шығыу ағымына ийе болған процесс, оны курамалы система сыпатында көз алдымызға келтириу мүмкин хәм оның реал халаты күтилген дәрежеде емес.
- Системалық проблема – ол хәзирги халат пенен күтилип атырған халат нәтийжелери ортасындағы парық болып есапланады.
- Системалық шешим – ол ис-илажлар жыйнағы болып, ол системалы проблеманы жоқ қылыуға хызмет қылады.
- Системаның пайдаланыушылары – бул система тәрeпинен талапларды хәм қәлеулерди қанаатландыратуғын шахслар хәм субъектлер (пукаралар, юридик шахслар, жәмийет х.б.) болып саналады.
- Системаның ислеп шығарыушылары – бул системаны дөреткен шахслар хәм субъектлер болып саналады.
- Системаның модели – математикалық хәмде система мақсетлерине ерисиу дәрежесин анықлаушы логикалық курылмалар формасында

болған хәм системалық анализдің үйрениў объектиниң әпиўайыластырылған тәриздеги көриниси болып саналады.

Қара қуты модели

- системаны сүүретлеўдиң ең әпиўайы хәм абстракт дәрежеси – қара қуты модели.
- Бул жағдайда бөлип алынған система орталық пенен кириў хәм шығыўлар жыйнағы менен байланысының барлығы жорылады. Модельдиң шығыўлары
- система искерлиги нәтийжелерин, кириўлер болса резервлер хәм шеклениўлерди сүүретлейди. Усы барыста системаның ишки мазмуны хаққында биз ҳеш нәрсени билмеймиз хәм билиўди қәлемеймиз деп шамалаў сүриледи. Модель бундай жағдайда оның еки әҳмийетли қәсийетин: пүтинлиги хәм орталықтан бөлек екенлигин сәўлелендиреди.

Системалық анализдиң тийқарғы моделлери хәм усыллары

- Модель түсиниги
- Қара қуты моделлери
- Моделлер классификациясы
- Системалық анализ принциплери
- Системалық анализ усыллары
- Декомпозиция (бөлеклерге ажыратыў)
- Анализ
- Синтез улыўмаластырыў

ГЛОССАРИЙ

Система (гр. пүтин, бириктириў) – өз-ара тәсир етиўши элементлердиң комплекси (Л.Берталанфи).

Элемент деп системаның қаралып атырылған аспектиде буннан былай бөлекленбейтуғын компонентине айтамыз.

Структура – элементлер арасындағы турақлы қатнасықлар хәм байланыслардың жыйнағы. Ол объекттиң пүтинлигин хәм өзине теңлигин

тәмийинлейтуғын оның турақлы байланысларының жыйнағы, яғный хәр қыйлы сыртқы хәм ишки өзгерислер жағдайында тийкарғы қәсийетлерди сақлаўы.

Системаның модели – математикалық хәмде система мақсетлерине ерисиў дәрежесин анықлаўшы логикалық курылмалар формасында болған хәм системалық анализдиң үйрениў объектиниң әпиўайыластырылған тәриздеги көриниси болып саналады.

Системалы ойлаў (системаға бағдарланған) – бул сондай метод (принцип) болып, оның жәрдемінде мақсетли түрде улыўма хәм ең улыўма кубылыс хәм ўақыялардың себеп-нәтийже қатнасықларын хәм нызамларын анықлаў мүмкин. Көпшилик жағдайда бул метод системаларды сыпатлаў методологиясы деп аталады. **Системалық анализ усуллары** – декомпозиция, анализ, синтез.

Модель – бул прототип – түп нуска менен уқсаслыққа ийе болған хәм түп нусканың қатты хәрекетин сүүретлеў хәм түсиндириў хәм болжаў усылы болып хызмет қылатуғын объект.

Меризм – бөлектиң ролин улығлайтуғын философиялық концепция.

Холизм – пүтинниң ролин улығлайтуғын философиялық концепция.

Декомпозиция - бөлеклерге ажыратыў.

Пүтин материаллық системалардың типлери:

- **Пүтин хәм бөлектиң байланыс характерине қарай** – негизги (тийкарғы), негизги емес (неорганичные).
- **хәрекет етиўши материяның формаларына қарай** – механикалық, физикалық, химиялық, биологиялық, социаллық.
- **хәрекетке қатнасы бойынша** – статиклик, динамиклик.
- **өзгерис түрлерине қарай** – функционаллық емес, функционаллық, раўажланыўшы.
- **Орталық пенен алмасыў характерине қарай** – ашық, жабық, изоляцияланған (изолрированные).
- **Раўажланыў дәрежесине қарай** – төмен, жоқары.
- **Шөлкемлесиў дәрежесине қарай** – әпиўайы, курамалы.

- **Энтропиялық процеске қатнасы бойынша** – энтропиялық хәм антиэнтропиялық.
- **Ишки детерминациясының характери бойынша** – бир мәнили-детерминацияланған хәм итималлылықлы.
- **Келип шығыу характерине қарай** – тәбийий, жасалма, аралас (адам-машина, бақлаушы-әсбап –объект х.б.).
- **Раўажланыу бағдарына қарай** – прогрессив хәм регрессив

Системлық анализ бойынша тестлер

1. Система дегенимиз не?

- А. қәлеген тәбиятқа ийе болған предметлердиң бир тәртипли жайласыуы
- Б. бир типтеги предметлердин жайласыуындағы тәртип
- С. Элементлердиң қәлеген жыйнағы
- Д. өз-ара тәсир етиуши элементлердиң комплекси =

2. Системалық көз қарастан цивилизация дегенимиз не?

- А. Материаллық мәденияттың предметлериниң жыйнағы
- Б. Раўажланыуы техника менен анықланатуғын жәмийет
- С. Озиниң өзгеше мәдениятына ийе болған жәмийет
- Д. Өмирди қуруудың бирдей принциптери менен байланыскан мәденияттан үстин болған дүзилис=

3.Төмендеги берилген анықламалардың қайсысы «Жәмийет процесс сыпатында» деген теманың мазмунына тийисли:

- А. Жәмийет - адамлардың биргелкили искерлиги нәтийжесинде қалиплескен адамлар арасындағы өз-ара қатнасықлардың системасы=
- Б. Жәмийет – адамлардың искерлиги процессинде белгили қатнасықлар менен байланыскан адамлардың жыйнағы
- С. Жәмийет – адамзаттың тарийхий раўажланыуындағы белгили басқыш
- Д. Жәмийет – улыўма ис пенен бириккен адамлардың шөлкеми (мысалы ушын, философиялық яки спортлық)

4. Элемент дегенимиз не?

- А. системаның буннан былай бөлекленбейтуғын компоненти==
- Б. идеялар жыйнағы

- С. Бөлеклердің қалеген жыйнағы
- Д. пүтиннің формасы
5. Системаны түсиниўде қайсы сөздің мәниси шешийўши рольге ийе?
- А. элемент=
- Б. материя
- С. Болмыс
- Д. бөлек
6. Структура дегенимиз не?
- А. Системаның инвариантлы, өзгермейтуғын халаты=
- Б. Элементлердің қалеген жыйнағы
- С. Хәрекет етийўши материяның формасы
- Д. система менен барабар түсиник
7. Структура ең алды менен қандай байланысларды береді?
- А. элементлердің ыызамлы байланыслары==
- Б. бөлеклердің қалеген байланысын
- С. Субъектив байланысларды
- Д. Турақсыз байланысларды
8. Системаның жетекши тийкарын қандай структура курайды?
- А. интегралластырыўшы структура=
- Б. элементлердің структурасы
- С. Бөлийўши структура
- Д. системаның жетекши тийкары жоқ
9. Системаның сапасы не менен анықланады (илимий-философиялық усылда)
- А. элемент хәм структура менен=
- Б. тек ғана элемент пенен
- С. Тек ғана структура менен
- Д. бөлеклер менен
10. Материаллық системалар нениң бирлигин береді:
- А элементлер хәм структуралардың бирлигин=
- Б. тек элементлердің бирлигин
- С. Тек структуралардың бирлигин

Д. бөлөклердин бирлигин

11. Улыўма қатнаста материаллық системалар қандай еки классқа бөлинеди?

А. суммативлик ҳәм пүтин=

Б. функционаллық ҳәм статикалық

С. Шөлкемлесиўши ҳәм экономикалық

Д. техникалық ҳәм технологиялық

12. Үйренилип атырылған системаның пүтинлиги ҳаққында көз қарастың негизги бөлегин қандай усыл қурайды?

А. шөлкемлестириўши усыл

Б. берилгенлерди қайта ислеў усылы

С. Эмпирикалық усыл

Д. системалық анализ усылы=

13. Пүтин материаллық системаларды пүтин ҳәм бөлөклердин арасындағы байланыс характерине қарай қандай түрлерге бөлемиз?

А. негизги ҳәм негизги емес=

Б. жанлы тәбияттағы ҳәм жансыз тәбияттағы

С. Ашық ҳәм жабық

Д. әпиўайы ҳәм қурамалы

14. Путин материаллық системаларды ҳәрекет етиўши материяның формаларына қарай қандай түрлерге бөлемиз?

А. механикалық, физикалық, химиялық, биологиялық, социаллық=

Б. негизги ҳәм негизги емес

С. анықлыққа ийе ҳәм итималлылыққа ийе

Д. төменги ҳәм жоқарғы

15. Хәрекетке қатнасы бойынша пүтин материаллық системалар қандай түрлерге бөлинеди?

А. статиклик ҳәм динамикалық

Б. функционаллық ҳәм функционаллық емес

С. әпиўайы ҳәм қурамалы

Д. ашық ҳәм жабық

16.Пүтин материаллық системаларды өзгерістер түрине қарай қандай түрлерге бөлеміз?

А. функционаллық емес, функционаллық, раўажланыўшы=

Б. ашық хәм жабық

С. Тәбийий хәм жасалма

Д. тәбийий, жасалма хәм аралас

17.Орталық пенен алмасыў характерине қарай пүтин материаллық системалар қандай түрлерге бөлинеди?

А. ашық, жабық, бөлекленген =

Б. тәбийий, жасалма

С. Негизги хәм негизги емес

Д.эпиўайы, қурамалы

18.Пүтин материаллық системалардың шөлкемлесиў дәрежесине қарай түрлерин көрсетиң.

А. Эпиўайы хәм қурамалы=

Б. ашық, жабық

С. Тәбийий. Жасалма, аралас

Д.прогрессив хәм регрессив

19. Система хәм пүтин түсиниклериниң ара қатнасы қандай?

А. пүтин көлеми бойынша система түсинигине салыстырғанда тар мәниске ийе=

Б. пүтин көлеми бойынша система түсинигине салыстырғанда кең мәниске ийе

С. Пүтин хәм система барабар түсиниклер

Д. Путин хәм система бири биринен бийғәрез.

20. Путин түсинигинде дыққат неге аўдарылады?

А. системлық дүзилистиң бирлигине, өзгешелигине=

Б. көп түрлиликтеги бирликке

С. Элементке

Д. бөлекке

21. Система түсинигинде дыққат неге қаратылады?

- А. көптүрлиликтеги бирлікке
- Б. системлық дүзилистің бірлігине, өзгешелигине
- С. Элементке
- Д. бөлекке

22. Пүтин қандай түсиник пенен қатнаста алып қаралады?

- А. бөлек=
- Б. система
- С. Элемент
- Д. структура

23. Бөлек хәм элемент түсиниклериниң ара қатнасы қандай?

- А. Бөлек түсиниги көлеми бойынша элемент түсинигине салыстырғанда тар түсиник=
- Б. Бөлек түсиниги көлеми бойынша элемент түсинигине салыстырғанда кең түсиник
- С. Олар барабар түсиниклер
- Д. Олар бир биринен бийғәрез түсиниклер

24. Системаның дүзилис хәм анализ мақсети менен анықланатуғын оның әпиұайы хәм бөлинбейтуғын бөлеги

- А. компонент
- Б. бақлаўшы
- С. Элемент=
- Д. атом

25. Системаның компоненти – бул:

- А. системаның қәсийетлерине ийе болған хәм өзиниң мақсетин белгилейтуғын системаның бөлеги
- Б. қаралыў аспекти көз қарасынан системаны бөлиўдиң шеги
- С. Мақсетке ерисиў усылы
- Д. системаның бир теклес элементлериниң жыйнағы=

26. Системалардың структурасының қандай түри улыўма жоқ

- А. Еркин байланыслы
- Б. горизонтал=

С. Аралас

Д. матрицалық

27. Системлық анализди ислеп шығыўда шешилетуғын сораўларға төмендегилердиң қайсысы кирмейди

А. проблеманы анықлаў

Б. бөлип көрсетилген проблеманың барлық тараўларын қарап шығыў

С. Шешіў этапларын бөліп көрсетиў

Д. вариантларды анализлеў=

28. Системлық анализ методикасы қандай жағдайларда ислеп шығылады хәм қолланылады

А. проблемалық жағдай бойынша барлық берилгенлер белгили болса

Б. берилгенлердиң айрымлары (бирең-сараңы) белгили болса, бирақ олар зәрүрли минимумды қураса

С. Жеткиликли мағлыўматлар жоқ болса=

Д. барлық ўақытта

29. Материяның кеңислик хәм ўақытта өмир сүриў формасы

А. хабар кеңислиги

Б. хабар ағысы

С. Хабар майданы=

Д. хабар тосығы

30. Қурамалы система – бул

А. хәр қыйлы типтеги элементлерден туратуғын хәм олардың арасындағы хәр қыйлы байланысларға ийе болған система=

Б. көп сандағы элементлерден хәм олардың арасындағы байланыслардан туратуғын система

С. Тек ғана элементлер арасындағы байланыстан ибарат болған система

Д. Берилген үш жуўапта дурыс

31. Қурамалы система қандай параметрлерге ийе емес

А. дәреже хәм қурамға

Б. функцияларға

С. өмир жолына

Д. әпйұайы элементлердің аз санына=

32. Сыртқы тәсірлер болмаған жағдайда қәлегенінше ұзақ ұақыт өзіннің халатын сақлаўға болған системаның уқыплылығы қандай түсиник пенен анықланады

А. турақлылық

Б. раўажланыў

С. Тең салмақлық=

Д. минез-қулық

33. Шешимди қабыл етиў процесси неге байланыслы подпроцесслерге бөлинеди:

А. подэтапларды бир методикаға бириктириў әмелий қолланыўға жарамлы болмаса

Б. барлық мүмкин болған процесслер ушын өз алдына методикаларды ислеп шығыў

С. Еки жуўап та дурыс=

Д. еки жуўапта қәте

34. Статикалық системада:

А. өзгермейтуғын (турақлы) структура

Б. сыпатламалары өзгермейди (турақлы)

С. Көрсеткишлери өзгермейди (турақлы)

Д. халаты өзгермейди (турақлы) =

35. Динамикалық система – бул:

А. Ёақытта өзгерип отыратуғын халатқа ийе система=

Б. Ёақытта өзгерип отыратуғын структураға ийе система

С. Ёақытта өзгерип отыратуғын көрсеткишлерге ийе система

Д. Ёақытта өзгерип отыратуғын сыпатламаларға ийе болған система

36. Системалардың өмир сүриў нызамлықлары:

А. Қәлеген система ушын хәм барлық ұақытта әдилликке ийе болады=

Б. Тек ғана биологиялық системалар ушын әдил

С. «Айрым» ұақытлары әдил

Д. «Қағыйда сыпатында» әдил

37. Ұақытта раўажланыў ыызамлығы – тарийхыйлық:

- А. тек ғана техникалық системалар ушын әдилликке ийе
- Б. тек ғана биологиялық системалар ушын әдилликке ийе
- С. Тек ғана экономикалық системалар ушын әдилликке ийе
- Д. барлық системалар ушын әдилликке ийе=

38. Ашық система – бул система:

- А. қоршаған орталық пенен хабар алмасыўға уқыплы=
- Б. энтропияның пәсейиўи мүмкин болған система
- С. Энтропияның күшейиўи мүмкин болған система
- Д. қоршаған орталық пенен энергия алмасыўға уқыплы

39. Системалық усылдың баслы өзгешеликтери:

- А. қәлеген проблемаға система сыпатында қатнас, ойдың системадан элементтерге қарай хәрекеті=
- Б. ой элементтерден системаға қарай хәрекет етеди
- С. Үйрениўдиң орайына элемент хам оның қәсиейттери қойылады
- Д. тек пүтинликтің үйренилиўи

40. Системаның структурасы дегенимизде нени түсинемиз?

- А. системаның байланысларының жыйнағы
- Б. системаның элементтериниң жыйнағы
- С. Байланыслар менен бириккен системаның функционаллық элементтериниң жыйнағы=
- Д. шығыў параметрлериниң жыйнағы

41. Техникалық система – бул:

- А. техникалық шешимлердиң жыйнағы
- Б. өз-ара байланысқан техникалық элементтердиң жыйнағы=
- С. тәбийий система
- Д. хәрекет етиўши система

42. Технологиялық система – бул:

- А. өз-ара байланысқан техникалық элементтердиң жыйнағы
- Б. жасалма система
- С. абстрактлик система

Д. операциялардың (хәрекетлердің) системасы=

43. Экономикалық система – бул:

А. ис-илажлардың жыйнағы

Б. экономикалық қатнасықлардың жыйнағы=

С. Дөрелетуғын система

Д. материаллық система

44. Системадағы эмерджентлилик неде көринеде:

А. системаның қасийетлериниң системаны кураўшы элементлериниң қасийетлериниң суммасына тең емеслигинде

Б. системаның қәлеген элементине тәсир еткенде системаның барлық элементлериниң өзгериўинде

С. Системаның элементлерине тийисли болмаған системада жаңа интегративлик сапалардың пайда болыўында=

Д. системаның элементлериниң қәсийетлериниң суммасына системаның қасийетлериниң теңлигинде

45. Системаның белгили ҳалатқа ерисиў уқыплылығы неден ғәрезли:

А. ўақыт хәм системаның параметрлеринен=

Б. басланғыш жағдайлардан

С. қозғалыслардан

Д. хеш нәрседен

46. Байланыс:

А. элементлер хәм қәсийетлерди пүтингге бириктиреди=

Б. элементлердиң кириў хәм шығыўларының өз-ара тәсир етисиў усылы

С. Онысыз система болмайды

Д. элементлердиң еркинлигин шеклейди

47. Қәсийет:

А. объекттиң басқа объектлерден парқын көрсетиўши тәрепи=

Б. тек системаларға тән

С. Объекттиң турақлы сыпатламасы

Д. объекттиң басқа объектлер менен уқсаслығын көрсетиўши тәрепи

48. Мақсет дегенимиз бул:

А. тилекти қанаатландыратуғын вариант

Б. шешимди қабыл етиўдеги қәлеген вариант

С. Проблеманы алып таслаўға мүмкиншилиқ бериўши тийкар

Д. келешектеги нәтийжениң модели=

49. Системалық усылдың мәниси неде:

А. объектлерди системалар сыпатында қараў=

Б. подсистемаларды бир системаға бириктириў

С. Системаларды объектлер түринде қараў

Д. системалар арасындағы байланысларды анықлаў

50. Басқарыў ушын қандай ресурслардан пайдаланамыз:

А. адамлық, хабарлық=

Б. финанслық, базар

С. Энергетикалық, тәбийий

Д. қәлеген

51. Жәмийеттиң подсистемалары:

А. пуқаралар

Б. социаллық институтлар, социаллық класслар, қатламлар=

С. Минерал ресурслар, кәрханалар

Д. территория, пуқаралар

52. Жәмийеттиң элементлери:

А. сиясий партиялар

Б. мәмлекетлик институтлар

С. Пуқаралар=

Д. кәрханалар

53. Төменде берилген структуралық дөреўлердиң қайсысы реал системалар:

А. Миллий тикланиш партиясы, Нептун планетасы, этнос, кассаға очередь=

Б. айдаўшысы жоқ автомобиль, остановкадағы аламан (толпа)

С. Жумыссызлық

Д. кемениң артқы жағы

54. Подсистема дегенимиз – бул:

А. системаның басқа барлық бөлегине қатнаста пүтин структуралық дөрелиў сыпатында алып қаралатуғын, системаның белгилерине ийе системаның бөлеги=

Б. қандай да бир реал системаның дара образы.

С. Структуралар арасында өмир сүриўши актив қатнас

Д. системаның ең кишигирим бөлеги болып, оның ишки структурасы берилген ўақыт аралығында бақлаўшы-система менен өз-ара тәсир етискенде көринбейди

55.Реал системаның интегративлиги – бул:

А. системаның элементлериниң функционаллық қасийети

Б.система хәм оның қоршаўының пүтинлиги

С. Системаның дара элементлерине тийисли болмаған, ал оның пүтинлигине тийисли болған реал системаның улыўма қасийети=

Д.системаның подсистемаларының функционаллық қасийети

56.Реал системаның атрибутивлик анықламасының белгилери:

А. мақсетке муўапықлылық, ашықлық, пүтинлик=

Б. мақсетке муўапықлылық, кәдриятлық, пүтинлик

С.көпаспекттилик, интегралылық, сапалық

Д.тарийхыйлық, ирархиялық, интегративлик

57. Синергетика – бул:

А. энергияның қозғалысы ҳаққында илим

Б. хаостан тәртиплескен структураның пайда болыўы ҳаққында илим=

С.системалардың раўажланыўындағы кризис ҳаққында илим

Д. финанслық ағыслардың ҳәрекетти ҳаққында илим

58.Системаның ҳалатының диаграммасы:

А. системаның байланысларының сызылмасы

Б. системаның ҳалатының графиклик сәўлелениўи=

С. Системаның структурасы

Д. системаның функцияларының диаграммасы

59.Системаны моделлестириў дегенимиз не?

А. системаның жұмысын сүўретлеў

Б. системаның структурасын хәм процесслерин басқа орталықта сәўлелендириў=

С. Системаның элементине сыпатлама бериў

Д. системаның жұмысын программаластырыў

60. Системаның реляцион структурасы:

А. Терек түриндеги структура

Б. элементлер арасындағы қатнас түриндеги структура=

С. Тармақ түриндеги структура

Д. тармақтың қурамы түриндеги структура

61. Элементлер арасындағы тұрақлы қатнасық хәм байланыслардың жыйнағы не деп аталады

А. структура=

Б. элемент

С. Система

Д. форма

62. Путин хәм бөлектиң ара қатнасын түсиндиргенде бөлектиң ролин абсолютлестириўши көз қарас

А. холизм

Б. меризм=

С. Эмпиризм

Д. диалектикалық концепция

63. Путин хәм бөлектиң ара қатнасын түсиндиргенде пүтинниң ролин абсолютлестириўши көз қарас

А. холизм=

Б. меризм

С. Эмпиризм

Д. диалектикалық концепция

64. Диалектикалық философия санлы аспекте пүтин менен бөлектиң ара қатнасын қалай түсиндиреди

А. пүтин бөлеклердиң суммасынан үлкен

Б. пүтин бөлеклердің суммасына тең=

С. Пүтин бөлеклердің суммасынан киши

Д. Олар бір биринен бийғарез

65. Бөлек пүтиннен алдын келеди деген - пикир қайсы концепцияға тийисли:

А. холизм

Б. диалектикалық концепция

С. Меризм=

Д. олардың хеш қайсысына да тийисли емес

66. Пүтин бөлеклерден алдын келеди- деген пикир қайсы концепцияға тийисли:

А. холизм=

Б. диалектикалық концепция

С. Меризм

Д. олардың хеш қайсысына да тийисли емес

67. Пүтин бөлеклердің жәрдемінде пүтинлик тәрeпинен дөреледи- деген пикир қайсы концепцияға тийисли:

А. холизм

Б. диалектикалық концепция=

С. Меризм

Д. олардың хеш қайсысына да тийисли емес

68..Тоталитарлық сийсий концепциялар пүтин хам бөлектиң арасындағы қандай байланыс тийкарында қәлиплескен:

А. «пүтин – хәмме нәрсе, бөлек – хеш нәрсе емес»=

Б. пүтин хәм бөлек бирдей әхмийетке ийе.

С. Пүтин хәм бөлекти бир бирине қәрсy қойыўға болмайды

Д.пүтин хәм бөлек бир ўақыттың өзінде бир бири ушын усыл хәм мақсет хызметин атқарады

69. Системлылық материяның атрибуты сыпатында нени аңлатады:

А. хаотиклик өзгерислерге салыстырғанда дүньяда шөлкемлескенликтiң үстинликке ийе екенлигин көрсетеди=

Б. хаостың тәртипке салыстырғанда басымлылығын көрсетеди

С. Улыўма болатуғын өзгеристи аңлатады

Д. сәўлелениўди аңлатады.

70. Социаллық реаллық структуралық аспектте қандай дәрежелер менен бериледи:

А. социаллық топар, миллет, мәмлекет

Б. индивидлер, пуқаралар, этнослар

С. Индивидлер, семьялар, хәр қыйлы коллективлер, социаллық топарлар, класслар, миллетлер, мәмлекетлер хәм мәмлектлер системасы, бир пүтин жәмийет=

Д. мәмлекет, жәмийет, тәбият

71. Қурамалы техникалық, биологиялық хәм социаллық системаларды үйрениў, дөретиў хәм қолланыў методларының жыйнағы не деп аталады?

А. системалық методология +

Б. системалық хәрекет

С. Гносеология

Д. системалардың улыўма теориясы

72. Қурамалы системалардың изертлеў, жобаластырыў хәм иске асырыўдың улыўма методологиясы, яғный системалар теориясының методологиялық тийкары не деп аталады

А. системалар теориясы

Б. системалық усыл+

С. Системалардың улыўма теориясы

Д. системология

73. Қандай система сыртқы орталық пенен өз-ара тәсир етиспейди?

А. жабық система+

Б. подсистема

С. Субстрат

Д. ашық система

74. Системаларды изертлеўдің методологиялық принциплерин ислеп шығатуғын илимий дисциплина не деп аталады?

А. системалар теориясы

Б. системалардың улыўма теориясы+

С. Системалық усыл

Д. системалық анализ

75. Элементлердің материаллық «тәбиятының» түрин сыпатлаў ушын қандай философиялық түсиник қолланылады? Ол барлық процесс хәм кубылыслардың материаллық тийкарын аңлатады.

А. субстрат+

Б. материя

С. Система

Д. подсистема

76. Таслардың үйиншигин сизлер не деп алып қараған болар едиңиз?

А. система

Б. тутас система

С. Шөлкемлеспеген жыйнақ яки конгломерат +

Д. системаның модели

77. Подсистема – бул ...

А. системаның қәлеген өз алдына алып қаралатуғын бөлеги +

Б. элемент

С. Системаның өлшеми

Д. шөлкемлеспеген жыйнақ

78. Элементлердің қәсийетлериниң жыйнағы көпшилик жағдайда оның «...» несин аңлатады? Қос тырнақтың ишине тийисли сөзди қойың.

А. «тәбиятын» +

Б. «материясын»

С. «өлшемин»

Д. «идеясын»

79. Системалар теориясы өзиниң басламасын қай жерде алады?

А. философияда, диалектикада +

Б. жойбарлық искерликтин системалық анализинде

С. Техникада

Д. тил билиминде

80. Қәлеген тәбиятқа ийе системаларға тән болған нызамлықларды үйренентуғын, 1950-жыллары биолог Л.фон Берталанфи тәрәпинен алға сүрилген теория не деп аталады?

А. тектология

Б. диалектика

С. Системалардың улыўма теориясы +

Д. қурамалы техникалық системалардың теориясы

81. Қурамалы системаларға қатнаста дәлилленген шешимлерди қабыл етиў проблемаларын үйренентуғын илимий пән не деп аталады?

А. системалық анализ +

Б. системотехника

С. Системалар теориясы

Д. системалардың улыўма теориясы

82. Қәсийет:

А. тек системаларға тән

Б. барлық объектлерге тән +

С. Объекттиң тәрәпи

Д. объекттиң өлшеми

83. Философиялық категорияға тийисли болған түсиникти көрсетиң

А. элементар бөлекше

Б. хабар

С. Система +

Д. сөз

84. Физикалық вакуум, элементар бөлекшелер, майдан, атомлар, молекулалар, планеталар, жұлдызлар, Алем қандай системалар?

А. жансыз тәбият системалары +

Б. жанлы тәбият системалары

С. Социаллық системалар

Д. Системалар емес

85. Белоклар, клеткалар, көп клеткалы организмлер, популяциялар қандай системаларға киреди?

А. биосистемаларға +

Б. социаллық системаларға

С. Жансыз тәбиат системаларына

Д. оларды системалар деп алып қараўға болмайды

86. Материаллық өндирис, руўқый өндирис, сиясат, хуқық, мораль қандай системалар?

А. биосистемаларға

Б. социаллық системаларға +

С. Жансыз тәбиат системаларына

Д. оларды системалар деп алып қараўға болмайды

87. Метод дегенимиз не?

А. Өз ишине изертлеўдиң хәр қыйлы жолларын қамтыйтуғын, предмет хаққындағы билимлер системасын қурыўдың хәм дәлиллеўдиң изертлеў жолы хәм конкрет усылы +

Б. практикалық қолланыў бойынша усыныслар

С. Илимий изертлеўдиң шөлкемлестириўши принциплериниң, усылларының хәм жолларының системасы.

Д. улыўма тийкарға ийе болған методлар топары

88. Методология дегенимиз не?

А. Өз ишине изертлеўдиң хәр қыйлы жолларын қамтыйтуғын, предмет хаққындағы билимлер системасын қурыўдың хәм дәлиллеўдиң изертлеў жолы хәм конкрет усылы

Б. практикалық қолланыў бойынша усыныслар

С. Илимий изертлеўдиң шөлкемлестириўши принциплериниң, усылларының хәм жолларының системасы.+

Д. улыўма тийкарға ийе болған методлар топары

89. Методика дегенимиз не?

А. Оз ишине изертлеўдиң хәр қыйлы жолларын қамтыйтуғын, предмет хаққындағы билимлер системасын қурыўдың хәм дәлиллеўдиң изертлеў жолы хәм конкрет усылы

Б. практикалық қолланыў бойынша усыныслар (хәрекеттеги методология) +

С. Илимий изертлеўдиң шөлкемлестириўши принциплериниң, усылларының хәм жолларының системасы.

Д. улыўма тийкарға ийе болған методлар топары

90. Методологиялық усыл дегенимиз не?

А. Оз ишине изертлеўдиң хәр қыйлы жолларын қамтыйтуғын, предмет хаққындағы билимлер системасын қурыўдың хәм дәлиллеўдиң изертлеў жолы хәм конкрет усылы

Б. практикалық қолланыў бойынша усыныслар

С. Илимий изертлеўдиң шөлкемлестириўши принциплериниң, усылларының хәм жолларының системасы.

Д. улыўма тийкарға ийе болған методлар топары+

91. Методологиялық принцип дегенимиз не?

А. Оз ишине изертлеўдиң хәр қыйлы жолларын қамтыйтуғын, предмет хаққындағы билимлер системасын қурыўдың хәм дәлиллеўдиң изертлеў жолы хәм конкрет усылы

Б. Методологиялық парадигманың нормативлик координатасы, яки стратегиялық мақсетлерди көриў мүмкиншилигин беретугын баҳалық бағдар+

С. Илимий изертлеўдиң шөлкемлестириўши принциплериниң, усылларының хәм жолларының системасы.

Д. улыўма тийкарға ийе болған методлар топары

92. Система түсиниги қайсы тилден алынған хәм сөзбе-сөз аўдармасы нени аңлатады?

А. грек тилинен алынған, пүтин, бириктириў +

Б. латын тилинен алынған, бирлик

С. Англичан тилинен алынған, байланыс

Д. араб тилинен алынған, дүзилис

93. Структура термини қайсы тилден алынған, оның сөзбе-сөз мәніси

- А. грек тилинен алынған, байланыс, тәртип
- Б. латын тилинен алынған, дүзилис, тәртип +
- С. Англичан тилинен алынған, жайласыў
- Д. араб тилинен алынған, дүзилис

94. Методологиялық парадигма дегенимиз не?

- А. Оз ишине изертлеўдиң хәр қыйлы жолларын қамтыйтуғын, предмет хаққындағы билимлер системасын қурыўдың хәм дәлиллеўдиң изертлеў жолы хәм конкрет усылы
- Б. Методологиялық парадигманың нормативлик координатасы, яки стратегиялық мақсетлерди көри мүмкиншилигин беретугын баҳалық бағдар
- С. Илимий изертлеўдиң шөлкемлестириўши принциплериниң, усылларының хәм жолларының системасы.
- Д. берилген рамкада қәлиплескен бир пүтин теория тийкарында мәденияттың кубылысларын қарсылықсыз сүўретлеў мүмкиншилигин беретугын тийкарғы методологиялық усыллардың хәм принциплердиң жыйнағы+

95. Илимниң баслы мақсети неде?

- А. реаллық хаққында билимге ийе болыў+
- Б. Техниканы раўажландырыў
- С. Адеп-иқрамлылықты жетилистириў
- Д. Инсанның статусын көтериў

96. Бөлеклердиң яки бир пүтин элементлердиң жоқарыдан төменге қарай жайласыўы

- А. иерархия+
- Б. классификация
- С. Конструкция
- Д. Граф

97. Дүньяның синергетикалық картинасының тийкарын салыўшылардың бири

- А. Р. Декарт
- Б. Г. Хакен+
- С. Ньютон

Д. Эйнштейн

98. Мәлім бір пүтінлік, система, құрамалықты оның апиұайы бөлеклери арқалы билиўдиң методологиялық принципи

А, верификация принципи

Б. редукция принципи+

С. Толықтырыўшылық принципи

Д. фальсификация принципи

99. Илимий билиўде қайсы метод ең улыўма метод сыпатында алып қаралады?

А. диалектикалық метод+

Б. Математикалық метод

С. Синергетикалық метод

Д. Герменевтика методы

100. Билиўдиң илимий усылы ҳаққындағы тәлимаат –

А. герменевтика

Б. Праксиология

С. Методология+

Д. Гносеология